

HERMANN RÓBERT

A miniszterelnök és a honvéd őrnagy

Batthyány és Görgei

Amikor a Batthyány-kormány belügyminisztere, majd a második független felelős kormány miniszterelnöke és belügyminisztere, Szemere Bertalan elhatározta, hogy megírja a maga verzióját 1848–1849 történetéről, több kísérlet után végül úgy döntött, hogy a korszakban oly divatos jellemrajzok formájában dolgozza fel a témát. Így készült el 1852 folyamán a három részből, Batthyány Lajos, Görgei Artúr és Kossuth Lajos jellemrajzából álló munka, amely az év végén, 1853-as impresszummal Hamburgban látott napvilágot. Batthyány jellemrajza tisztelgés a magyar ügy mártírjának emléke előtt; Görgeié szabálytalan emlékirat az 1848. szeptember–1849. augusztus közötti eseményekről; Kossuthé kíméletlen pamflet, amely szinte minden érdemet megtagad „hősétől”. A három jellemrajz együttes célja Kossuth megsemmisítése volt: azé a Kossuthé, aki 1848-ban lehetetlenné tette Batthyány működését, 1848–1849-ben felemelte a később a szabadságharc árulójává vált Görgeit, s aki agitátorként talán a helyén volt, de államférfiként könnyűnek találtatott. Megjegyzendő, hogy ténszerűségét tekintve Batthyány portréja állt legközelebb ahhoz a képhez, amely a források alapján a miniszterelnökről kibontakozik.¹

Batthyány és Görgei így került egymás mellé a történeti irodalomban, s a későbbiekben Szekfű Gyula is Görgeiben látta a Batthyány által képviselt törvényes politizálás folytatóját.² Batthyány és Görgei sorsa valóban sok tekintetben összekapcsolódott, azonban legkevésbé sem abban az értelemben, ahogy Szekfű vagy az ő örökségét paradox módon e tekintetben folytató sztálinista, majd marxista történetírás képzelte. Ez utóbbiban Batthyány a következetlen és megalkuvó politikus típusa volt, akiből mintegy véletlenül lett a magyar ügy vértanúja; Görgei pedig a megalkuvó köznemesség tipikus képviselője, aki atipikus módon még a nyílt árulóság is eljutott.

¹ Szemere, Bartholomäus: *Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem ungarischen Freiheitskriege*. Hamburg, 1853. 1–3. köt. Az eredeti kézirat alapján készült magyar kiadását lásd: Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok. – Okmánytár*. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István. Budapest, 1990. Születésére lásd: Pelyach István: *Egy elfeledtetett kézirat. Szemere Politikai jellemrajzainak történetéről*. In: Ruszoly József (szerk.): Szemere Bertalan és kora. 1. köt. Miskolc, 1991. 339–354. Értékelésére lásd még: Kosáry Domokos: *A Görgey-kérdés története*. 1. köt. Budapest, 1994. 213–215.; Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos emlékezete*. Aetas, 15. évf. (2000) 1–2. szám. 134.; Molnár András: „Viam meam persequor.” *Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig (1807–1848)*. Budapest, 2007. 28.

² Szekfű Görgei 1849. január 5-i váci nyilatkozata kapcsán így ír: Görgei „a 48-as alkotmány védelmében újra felemelte a Batthyánytól elejtett zászlót, s ezzel együtt a Batthyány–Kossuth ellentét most Kossuth–Görgey gyűlölséggé fokozódott.” Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. 5. köt. Budapest, 1936. 425.

Pályakezdetüket tekintve Batthyány és Görgei a 19. század eleji magyar nemesi társadalom két szélső pontján álltak. Ősiségét tekintve, mindkét család komoly múltra tekintett vissza: a Batthyányok egészen Őrs vezérig vezették vissza a maguk családfáját; igazolhatóan azonban csak a 13. században jelentek meg a magyar történelem színpadán. Csillaguk a 14–15. század fordulóján kezdett felívelni, s a 16–17. században jutottak az ország vezető nagybirtokos famíliái közé. A törökellenes harcokban tanúsított vitézségüknek köszönhetően 1628-ban bárói, majd 1630-ban grófi rangot szereztek. A katolikus vallású család feltétlenül királyhű volt, s a 17–18. századi rendi függetlenségi küzdelmek során is a Habsburg-uralkodó pártját fogta. Batthyány Lajos gróf (1696–1765) személyében a Batthyány-család adta az utolsó „nemzeti”, azaz nem a Habsburg-házból származó nádort 1751–1765 között.³

A Görgeiek ősei német földről érkeztek a Szepességbe. A család első okleveles említése 1256-ból származik, amikor is IV. Béla Arnold szepesi ispán fiának, Jordánnak ajándékozott egy, a lengyel végeken található, a Poprád folyó mindkét oldalán lévő királyi erdőt. A család hűségesen szolgálta az Árpádokat, majd az Árpád-ház kihalása után Károly Róbert pártjára állt, s az 1312. évi rozgonyi csatában a család négy tagja is megsebesült az Amadék ellen vívott harcban, s egyikük a csatamezőn lelte halálát. A család tagjai Szepes megyében különböző tisztségeket töltöttek be, s gyakran ők adták a megye alispánját. Rokonságban álltak a Berzeviczyekkel, Máriássyakkal, Kosztolányiakkal, de még a Kossuth-családdal is. A 16. században a család áttért az evangélikus hitre, s a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek háborúi során rendre az utóbbiak oldalán harcolt. A család két székhelye, Toporc és Görgő a Máriássyok batizfalvi birtokával együtt azon helységek közé tartozott, ahol az 1681:26. törvénycikk értelmében az országgyűlés megengedte protestáns egyházak, iskolák és parókiák építését vagy a régiek fenntartását.⁴

Batthyány Lajosra ősei jelentős birtokokat hagytak, s noha édesanyja felelőtlen költekezése s a gróf könnyelmű ifjúsága következtében jelentős adósságok terhelték ezeket, Batthyáynak az anyjával az örökségéért folytatott per lezárulta után viszonylag rövid időn belül sikerült rendeznie anyagi helyzetét.⁵

Görgei Artúr esetében szó sem volt jelentős birtokokról, sőt miután apja rangon alul házasodott, annak anyja még az apai örökségből is ki akarta tagadni. A könnyelmű apa pedig felesége nem jelentéktelen hozományát rábízta egy barátjára, hogy birtokot vásároljon számára az Alföldön, aminek az lett a vége, hogy a barát eltűnt a pénzzel, a család pedig ott maradt a fiát megátkozó, menyével pedig érintkezni sem hajlandó anya szomszédságában.

³ A családra lásd: Zimányi Vera: *A Batthyány-család hagyományai*. Századok, 116. évf. (1982) 6. sz. 1154–1158.; Nagy Zoltán: *A Batthyányok nemzetsége Vas vármegyében – 15 nemzedék jeles személyiségei 1452–1966*. Testis Temporis – Az idő tanúja. Körmend, 2007.; Móricz Péter (szerk.): *A Batthyányok nemzetsége, gróf Batthyány Lajos Vas megyei emlékezete*. Kiállításvezető. H. és é. n. [Körmend, 2007.]; Molnár András: *Batthyány Lajos gróf és az ősei*. Vasi Szemle, 51. évf. (2007) 4. szám. 387–393.; Molnár: *Batthyány Lajos*, 50–54.; Molnár András: *Batthyány Lajos gróf viszonya őseihez*. In: Családok, családfák, generációk. A Győri Mediawave Fesztivál keretében 2007. május 2–3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: Bana József és Katona Csaba. Budapest–Győr, 2007. [2008.] 197–205.

⁴ A családra lásd: Nagy Imre: *A Görgey-család Árpádkori okmányai*. Századok, 6. évf. (1872) 215–230.; Görgey István: *A Görgey nemzetség története*. Századok, 38. évf. (1904) 1. sz. 25–46. és 2. sz. 136–161.; Görgey Albert: *A toporci és görgői Görgey nemzetség és a svábóci és tótfalvi Sváby nemzetség történetéből*. II. javított és bővített kiadás. Igló, 1909. [1910.]; *A Görgeyek és a reformáció*. A reformáció 400 éves évfordulójára írta Görgey Albert. Igló, 1916.

⁵ Tilcsik György: *Források és adatok a Batthyány Lajos és édesanyja közötti vita lezárulásához*. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, (1996) 3. sz. 47–65.; Molnár András: *Batthyány Lajos*, 57–62.

Artúr tehát korán megismerte a nélkülözést.⁶ Ellentétben Batthyányval, akit az anyjától való függetlenedés vágya hajtott a cs. kir. hadseregbe, s amint sikerült visszaszereznie a birtokai feletti rendelkezést, kilépett a cs. kir. hadsereg kötelékéből, Görgeit az egzisztenciális kényszer vitte a hadseregbe, s gyakorlatilag ez is tartotta ott egészen 1845. évi kilépéséig.⁷

Batthyány 1839-ben lépett a hazai politikai élet színterére, s az 1839–1840. évi országgyűlésen a főként általa megszervezett főrendi ellenzék vezetőjévé küzdötte fel magát. Ettől kezdve egy évtizeden keresztül a magyar politikai elit vezető személyiségei közé tartozott. Ezt mutatta az Ellenzéki Párt elnökévé történő megválasztása 1847-ben, majd miniszterelnöki kinevezése 1848-ban.

Görgei ez idő alatt 1845-ig a cs. kir. hadseregben szolgált, majd nagyjából a cseh fővárosban, Prágában élt. A cs. kir. hadsereg tisztjeként az 1840-es évek elején ébredt fel érdeklődése a hazai politika eseményei iránt, amelyekről joghallgató öccse, István is rendszeresen levélben tájékoztatta őt. Apjuk, Görgey György is örömmel figyelte az 1825 után kibontakozó nemzeti-liberális mozgalmat, s – Görgey István feljegyzései szerint – „Széchenyi és Deák Ferenc voltak emberei, Kossuthtól tartott”.⁸

Artúr 1840 májusában, az országgyűlés bezárásakor három napot az uralkodó kíséretébe beosztott testőrként Pozsonyban töltött, de egyetlen ekkorról ismert levelében még nincs nyoma különösebb politikai érdeklődésnek, így azt sem tudjuk, látta-e ekkor Batthyányt vagy sem.⁹ Öccse, István ott volt az 1843–1844. évi országgyűlésen mint a Szepes megyei követek mellé kirendelt írnok, s részt vett a Szatmár megyei konzervatív követeknek az országgyűlési liberális ellenzék részéről („feje gróf Batthyány Lajos”) adott „macskazenén”.¹⁰ Az ellenzékkel való kapcsolata a későbbiekben sem szakadt meg, 1847. október 18-án kortesként vett részt Kossuth Pest megyei követé választásán, s tudjuk, ennek a követválasztásnak az egyik fő mozgatója szintén Batthyány volt, aki maga is részt vett az ellenzéki választók felvonulásán. Ezt követően Görgey István Kiss Lajos udvari ágens irodájában dolgozott egészen 1848 tavaszáig, s innen kísérte figyelemmel az 1847 novemberében megnyílt pozsonyi országgyűlés eseményeit.¹¹

Artúr, aki 1848. január 16-án Prágában eljegyezte menyasszonyát, Adèle Auboin francia társalkodónőt, 1848. február végén, hogy nagynénjével találkozzon, Prágából Bécsbe utazott. Miután azonban a nagynéni megbetegedett, Artúr is ott ragadt, legalábbis március 7-

⁶ Görgey István: *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig*. Budapest, 1916. 20–31.

⁷ Batthyány katonai szolgálatára lásd: Ács Tibor: *Batthyány Lajos katonai szolgálatának története (1826. augusztus 5 – 1831. április 30.)*. Hadtörténelmi Közlemények, 97. évf. (1984) 4. sz. 716–751.; Ács Tibor: *Batthyány Lajos katonaélete – „Védelme alatt minden fejlődik”*. In: Ács Tibor: *A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről*. Piliscsaba, 2005. 278–310.; uő.: *Batthyány Lajos, a huszártiszt*. Hadtörténelmi Közlemények, 121. (2007). 3. sz. 724–762.; uő.: *Batthyány Lajos, a huszártiszt*. Budapest, 2008.; Molnár: *Batthyány Lajos*, 58–62. Görgey katonaéveire lásd: Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 32–254.; Kosáry: *A Görgey-kérdés*, 1. köt. 15–17.

⁸ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 186.

⁹ Görgey Artúr – Görgey György, Pozsony, 1840. máj. 12. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kézirattár. (a továbbiakban: MTAK Kt. Kit.) Tört 4° 219/107. Kivonatolag közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 103. A vezénylési parancsot lásd: Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Magyar Királyi Nemesi Testőrség iratai. 30. doboz 34. tétel.

¹⁰ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 189.

¹¹ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 316–317.; Görgey István: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. 1. köt. Budapest, 1881. 1–2.

én még ott volt.¹² Öccse emlékirata szerint „nekünk bátyámmal a bécsi napok alatt szemünk, eszünk a pozsonyi országgyűlésen csüngött. Azt éreztük: most vagy soha! Az az óriási hullám, mely Párizsból kiindulva, az európai néptengeren végig éjszak, kelet és dél felé félkörben odább-odább haladt, Bécsben elsöpörte Metternichet s azt az abszolút hatalmat, azt az eddig megmozdíthatatlan szírtet, melyen Magyarország boldogulása, alkotmányos nemzeti fejlődése, minden szabadelvű reform törekvései eleddig megtörttek. Együtt van a magyar törvényhozás – benne mind a nemzet java színe. Fogja-e szerencsés kézzel, belső egyetértéssel kihasználni ezt az Isten adta kedvező, ezt a mulékony pillanatot hazánk újjászületésére? Lesz-e elég állambölcsessége – erélye – mérséklete? Bevállik-e most a régóta hasztalan küzdött szabadelvű párt mint igazán és bölcsen szabadelvű és mint bölcsen alkotó – rendbontás és forradalom nélkül?”¹³

Rövidesen jobban lett a nagynéni, s Artúr visszautazott Prágába. Öccsétől állítólag azzal búcsúzott el, hogy „még csak most örül igazán Toporcra költözésének, mert a jövőendő napokban minden magyar embernek otthon van a helye”.¹⁴

A források alapján nem egészen világos, hogy a prágai utazásra mikor került sor. Görgey István emlékirataiból úgy tűnik, hogy Artúr a március 13-i bécsi forradalmat még a császárvárosban élte meg, s talán 14-én is ott volt; 18-án azonban már Prágából írt Istvánnak az ottani politikai hírekről. Szintén István emlékirataiból arra következtethetünk, hogy a magyar országgyűlési küldöttség március 15-i Bécsbe érkezésekor Artúr már nem tartózkodott Bécsben.¹⁵

A Prágából március 18-án írott levélben beszámolt az ottani német és cseh párt közötti küzdelmekről, majd az ottani jobbagyfelszabadítási követeléseket ismertette, így írt: „Bár csak hazánkfiai már eltörölték volna a robotot, ezt a pokoli átkát az emberi nemnek. Igaz, hogy én könnyen beszélhetek, mert nem veszítek vele semmit; hanem legyen ma szerencsém egy pár ezer honfira akadni, aki bennem bízik, hát eltörölöm a nemességet: s itt aztán csakugyan veszteséggel járok.”¹⁶

Görgey Artúr esküvőjére március 30-án Prágában került sor, ezt követően feleségével Bécsbe utazott, ahová március 31-én érkeztek meg. Innen néhány nap múlva gőzhajóval Pozsonyba utaztak. Pozsonyban Artúr István társaságában az országgyűlés karzatán tanúja volt az áprilisi törvények születésének, s úgy vélte, „hogy ily nagy vívmányokat nem lehet – ingyen kapni! azoknak nagy ára, vérdíja szokott lenni; ezt az árát meg kell adnunk, ha előre nem: hát utólag”.¹⁷

Pozsonyból ismét gőzhajóval utaztak Pestre, majd onnan kocsin a Szepesség felé, Toporcra vették az útjukat. Útközben megálltak Lőcsén, ahol meglátogatták Artúr anyai

¹² Görgey Artúr – Görgey Gusztáv, Bécs, 1848. március 7. MTA Kt. Kit. Tört. 4° 219/71. Kivonatos magyar fordításban közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 328–329.

¹³ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 333. Azonos szöveggel Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 3–4.

¹⁴ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 335.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 3–4.

¹⁵ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 333. Azonos szöveggel Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 3–4.

¹⁶ Görgey Artúr – Görgey István, Prága, 1848. márc. 18. MTA Kt. Kit. Tört. 4° 219/160. Kissé átírva közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 333–334.

¹⁷ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 337.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 6. Görgeyné emlékirata szerint Istvánnal csak Pesten találkozott először. *Görgeyné naplója*. Közli Adorján Andor. Az Est, 1911. febr. 15. 8. (Görgeiné emlékiratán erőteljesen érződik férje emlékiratainak hatása, ahol azonban ez a „segédeszköz” nem állt rendelkezésére, több olyan részletet is megörökített, amiről csak tőle tudunk.)

nagyanycát. Itt találkoztak Artúr fiatalabbik bátyjával, Árminnal is. Lőcséről Késmárkon át érkeztek meg Toporcra.¹⁸

Görgey István emlékirata szerint Artúr Pesten felkereste Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztert, s közölte, hogy ha a pesti egyetem szervezetében változás történne, szívesen pályázna a vegytani tanszékre.¹⁹ Járt volna Széchenyinél is valamilyen, a vasutak kocsikerekeivel kapcsolatos találmány ügyében, de Széchenyi nem tudott vele személyesen foglalkozni, csupán a gróf bizalmasa, Kovács Lajos beszélt vele.²⁰ Miután a kormány április 14-én érkezett meg Pestre, nyilvánvaló, hogy az említett látogatásokra ezt követően kerülhetett volna csak sor. Ezt erősítené meg Görgey István azon megjegyzése is, hogy csak április második felében érkeztek meg Toporcra. Ám Artúr április 23-án nagynénjéhez írott levelének tanúsága szerint tizenkét napot töltöttek Görgey Gusztáv és felesége társaságában, aki – Görgey István szerint – Toporcon várta őket. Eszerint tehát már április 11-én Toporcon kellett volna lenniük. Ebben az esetben viszont Artúr aligha találkozhatott Pesten Eötvössel és Széchenyivel. A találkozókra tehát valószínűleg nem ekkor került sor.²¹ Mindezt megerősíti az is, hogy Görgeyné kései, 1900-ban írott visszaemlékezései sem említik egyik látogatást sem.

Görgey Artúr és felesége Toporcon töltötték mézesheteiket, Artúr átvette a birtok igazgatását, azonban május közepére megváltozott a helyzet. Artúr egyre nehezebben tudott szót érteni Mari nénivel, aki elhunyt férje hagyományos gazdálkodási módszerének megváltoztatásában szinte kegyeletsértést látott. Május 16-án megjelent a Batthyány-kormány felhívása az első tíz honvéddaszázalój szervezéséről. Artúr ezután úgy gondolta, a harctéren immáron Magyarország katonájaként több hasznot hajthat, mint ha a háromnyomásos gazdálkodás vagy a vetésforgó előnyeiről és hátrányairól kénytelen naponta vitázni szeretett nagynénjével.²² Ezek után megállapodtak az öccsével, hogy mindketten belépnek az újonnan alakuló hadseregbe. A dolgot Istvánnak kellett előkészítenie, akit főnöke, Zsivora György pesti ügyvéd amúgy is felszólított, hogy térjen vissza a fővárosba, s foglalja el helyét az irodában. István dolga lett volna, hogy előkészítse bátyja századosi kinevezését a honvédséghez.²³

Mindez István verziója a történekről. Mindennek azonban némileg ellene szól az a levél, amelyet Artúr Toporcról való távozása után írt a feleségének. Az ifjú férj 1848. május 26-án hagyta el Toporcot, s másnap reggel 7 órakor már Késmárkról keltezte levelét. A levélben megismételte előző napi szóbeli ígéretét: „... nem keresem majd soha szándékosan a veszedelmet, és nem fogom elfeledni, hogy az életemmel tenéked tartozom. Nem kockáztatom az életemet, sem az egészségemet, és nem leszek katona...” Bár ember tervez, Isten végez. – De ha kitörne a háború, és valamely végzetes fordulat által Magyarország fennállása forogna kockán, akkor beálllok önkéntesnek, még pedig lehetőleg olyan csapathoz,

¹⁸ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 336–337.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 5–6. Görgei feleségének emlékirata szerint az esküvő március 20-án volt, s nem vasúttal, hanem postakocsival utaztak Bécsbe. *Görgeyné naplója*. Az Est, 1911. febr. 15. 8.

¹⁹ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 337.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 6.

²⁰ Kovács Lajos: *A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára*. Budapest, 1883. 94–95. Ennek alapján lásd: Spira György: *1848 Széchenyije és Széchenyi 1848-a*. Budapest, 1964. 150–151.

²¹ Kivonatos magyar fordításban közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 338.

²² Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 339–340.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 6–7.

²³ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 340.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 7.; *Görgeyné naplója*. Az Est, 1911. febr. 15. 8.

mely közel tihozzátok táboroz.” A levél további részében arról ír, hogy le fog tenni „eddig örült” szerénységéről, „és igen igyekezni fogok szerezni magamnak olyan állást, amelyre hivatottságot érzek magamban.”²⁴

A levél egyértelműen a feleség aggodalmát kívánta eloszlatni, ugyanakkor érdekes, hogy Artúr milyen határozottan ígéri, hogy nem lesz katona (noha az ország végveszélyével kapcsolatos kitételben már azt sem tartja lehetetlennek). Ha a levélnek a megszerzendő állással kapcsolatos kitételét kombináljuk a fentebb említett, Görgey Istvánnak az Eötvösnél tett (áprilusra datált) látogatásra, illetve Kovács Lajosnak a Széchenyinnél tett látogatásra vonatkozó adatával, elképzelhető, hogy ezekre ekkor, tehát május végén – június elején került sor. Eötvös május 24-én utazott Innsbruckba, s június 2-án tért vissza onnan, Széchenyi pedig június 19-én indult el oda; az említett időpontban tehát mindketten a fővárosban tartózkodtak.²⁵ Ha e feltételezés igaz – amit a levél kitételei igen valószínűvé tesznek –, akkor abból az is következik, hogy Artúr ekkor még nem döntötte el, vajon a tudósi vagy a katonai pályát választja-e; sőt egyelőre nagyobb hajlamot érzett az előbbi, mint az utóbbi iránt. Eötvös elutasító magatartása azonban eldöntötte a dolgot, s ismét a katonatiszti pályára került előtérbe.

Artúrnak ugyanis több volt Nádor-huszárezredti tisztára, Nádosy Sándor és mások szolgáltak ekkor Batthyány környezetében. Görgey Istvánnak Pestre érkezése után első dolga az volt, hogy felkereste Nádosyt, s az ő révén indította be bátyja századosi kineveztetését.²⁶ Miután Nádosy májusban már az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnál dolgozott, valószínűsíthető, hogy ő lehetett az egyik (vagy az egyetlen) közbenjáró.²⁷

Görgey István emlékirataiban rajta kívül megemlíti még Ivánka Imrét, mérki Piller Tamást, aki a nádor segédtsíztje volt e napokban, valamint Kökényessy (Gärtner) Szaniszlót is.²⁸ „Ahol pedig Nádor-huszárok bírtak befolyást venni vagy szóhoz jutni: – írja – ott ugyancsak fölösleges volt minden pártfogás keresése s egyéb utánjárás. A Nádor-huszárok ösmerték Görgey Arthurt, és mindnyájában élt még az a szeretet és megbecsülés, melyet

²⁴ Jelenleg ismeretlen helyen. A levelet május 24-i dátummal közli *Görgeyné naplója*. Az Est, 1911. febr. 15. 8. Miután azonban előtte május 26-i dátumot ír Artúr elutazásával kapcsolatban, valószínűbb a május 27-i dátum.

²⁵ Széchenyi István: *Napló*. Sajtó alá rendezte Oltványi Ambrus. Az előszót írta Sötér István. Fordította Jékely Zoltán és Györffy Miklós. Budapest, 1978. 1254., 1260., 1272.

²⁶ Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 7.

²⁷ Nádosyra lásd: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3., átdolgozott, javított és bővített kiadás. Budapest, 2000. 538–539.; *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Budapest, 1999. 1. köt. 596., 696.; Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest, 1973. 53., 105.

²⁸ Az említettek közül Ivánkát kizárhatjuk a közbenjárók közül, ő ugyanis szintén Batthyány május 16-i felhívásának hatására jelentkezett a honvédséghez, 1848. június 15-én nevezték ki századosná a 2. honvédszászlóaljhoz, de csak a hónap második felében tért haza Csehországból, s július 1-jétől működött az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnál. Ivánka Imre: *Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végeig*. Budapest, 1881. 4–6.; Urbán: *Batthyány-iratok*, I. 843. Életrajzát lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 403–404. és Csikány Tamás: *Ivánka Imre*. In: Horváth M. Ferenc–Mándli Gyula–Zomborka Márta (szerk.): *Népek, hősök, emberek. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére rendezett konferencia előadásai*. Váci Füzetek 4. Vác, 2000. 73–82. Érdekes módon Ivánka egyik levelének tulajdonítja Artúr jelentkezését felesége emlékirata is. *Görgeyné naplója*. Az Est, 1911. febr. 15. 8. Kökényessi ekkor az egyik jászkunsági nemzetőrszászlóalj ideiglenes parancsnoka volt. *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt., 962. Életrajzát lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 461.

ő az azon ezredben töltött szolgálati évek alatt úgy is, mint képzett katona, úgy is, mint bajtárs és barát, mint magyar hazafi és ember magának kivívott.” Maga a nádor is ismerte Görgeyt, így kineveztetése nem lehetett vita tárgya, legfeljebb az, hogy melyik zászlóaljhoz kerül.²⁹

István (aki a fővárosban tagja lett az Ellenzéki Körből április 16-án névváltoztatással alakult Radical Körnek) május 28-án közölte – egy, a május 26-i bécsi eseményeket közlő német nyelvű nyomtatvány hátlapjára írott – levélben a legújabb politikai híreket nagynénjével. A levél szerint „Pesten béke van és egyetértés”, a Radical Kör jelszava „szabadelvű loyaltás”, azaz „Magyarország politikája még akkor is az alkotmányos monarchizmus kell, hogy legyen és maradjon, ha Bécs elfordul a császártól, és Németország 38. sinecurát konfiskálni találja”.³⁰ Beszámolt a Kossuth pénzügyminiszter által a magyar kamatozó kincstári utalványok fedezetére meghirdetett gyűjtés eredményeiről. „Ha a nádornak sikerül a királyt ide hozni – amihez nekem ugyan semmi reményem –, akkor nagyon jól állunk. Ellenkező esetben minden órán el kell szánva lennünk, de kétségbe esni nem szabad.” A levél végén arra kérte nagynénjét, hogy vagy ő, vagy Artúr írjon neki néhány sort.³¹

Május utolsó napjaiban aztán Görgey Artúr is Pestre érkezett, s naponta várta a kinevezést. Öccsével együtt látogatták a népgyűléseket, s István megismertette őt néhány „vörös republikánussal” is, akiken Artúr igen jól szórakozott.³²

Görgei Artúr politikai orientációját jelzi, hogy június 2-án a radikális „Marcius Tizenötödike” június 5-én megjelent számában hosszú cikkben bírálta azt az elképzelést, hogy a honvédsereg tisztjei számára drága egyenruhát írjanak elő. „Vagy talán már egészen megfeleltekünk arról, hogy nemcsak a gazdagok soraiban, hanem a legszegényebbek közt is mindig találkoztak főtisztnek alkalmas egyének?” – tette fel a kérdést. „Válasszuk meg főtisztnek a képest [alkalmast]. Ne zárjuk ki a képest, mert szegény. Kizárnók pedig egyedül gazdagokra számított rendszabály által” – írta.³³ Az „egy quietált [kilépett] huszárfőhadnagy” aláírással megjelent cikk olvastán bizonyosak lehetünk abban, hogy Görgey a saját példájára gondolt. Hiszen annak idején azért kérte a Nádor-huszárokhoz magát, mert az ő díszegyenruhájuk ezüst-, míg a többieké aransujtásos volt. S ezt az ezüstsujtást is alig tudta kigazdálkodni a komiszkenyérre elegendő zsoldból...³⁴

Görgey Artúr tehát komolyan vette az egyenlőség eszméjét. Olyannyira, hogy 1848 nyarán öccsével, Istvánnal együtt áttértek az y-os írásmódról az i-re. Példájukat később bátyjuk, Ármin is követte. Míg azonban Ármin és István 1849 után visszatértek az y-os írásmódhoz, Artúr haláláig megmaradt az i-s alak mellett.³⁵

Június 5-én arról írt a feleségének, hogy „a megteendő lépések meg vannak téve, most csak várni kell az eredményt”. Idejét nagyjából a magyar nyelv tanulásával tölti. Egyben

²⁹ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 342–343. Vö.: Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 7–8.

³⁰ Ti. ha Ausztria német tartományai 38. tagállamként csatlakoznának az egységes Németországhoz.

³¹ Jelenleg ismeretlen helyen. Mindkettőt magyar fordításban közli Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 8–9.

³² Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 350.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 12.

³³ Pontatlan újraközölését lásd: Görgey Aladár: *Görgey Artur hírlapi cikke az 1848–49-iki honvédtiszt egyenruháról*. Magyar Katona Szemle, 1941/IV. k. 483–485.; Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 343–344.

³⁴ Lásd erre: Görgey Artúr – Görgey György, Pozsony, 1840. máj. 12. Kivonatosa közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 103.

³⁵ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 338. Ő ugyan azt állítja, hogy Artúr is visszatért az y-os írásmódhoz, de jómagam 1848. augusztus vége után 1916-ban bekövetkezett haláláig összesen egy y-os aláírását ismerem.

igyekezett megnyugtanni a feleségét, hogy havi nyolcvan pengő forintos fizetéséből takarékosan megélhetnek. „Hanem azt ne gondold, hogy mint századosnak, rögtön ellenség elébe kell indulnom és agyonlövetnem magamat. Ha itt volnál, csakhamar magad is nevetnél híjábavaló halálos félelmeiden – annyira nyugodtan megy itt minden a maga természetes életvidor útján.”³⁶

Nos, annyira azért nem volt minden rendben. Június 1-jén a két testvér a budai vár egyik bástyájáról nézte a fővárosi helyőrség ünnepélyes eskütételét, s tanúi voltak annak, amikor a lombardiai kiegészítésű 23. (Ceccopieri) gyalogezred 1. és 2. zászlóalja az utolsó pillanatban megtagadta az eskü letételét a magyar alkotmányra, s csak Mészáros Lázár hadügyminiszter olasz nyelvű szónoklata hatására tették le „*pro forma*” az esküt a magyar alkotmányra.³⁷ A történetek rossz hatását némileg ellensúlyozta az, hogy június 2-án megérkezett a hír: az erdélyi országgyűlés elfogadta a Magyarország és Erdély uniójáról szóló törvényjavaslatot.³⁸

Görgeit 1848. június 9-én kinevezték a Győrben szerveződő 5. honvédszászlóalj századosává. A kinevezési oklevelet azonban csak néhány nap múlva kapta meg, mert még június 12-én is arról írt feleségének, hogy ugyan mindenfelől gratulálnak a századoságához, de még mindig nem nevezték ki. Ugyanebben a levélben számolt be a június 11-én a Károly-laktanyában az oda beszállásolt honvéd újoncok és a szintén ott tanyázó, a fent említett olasz ezredből származó sorkatonák közötti véres összeütközésről is.³⁹ Június 12-én állítólag mindketten ott voltak a pesti rakparton, amikor a lefegyverezett olaszokat az őket Komáromba vivő gőzhajókhoz kísérte a pesti nemzetőrség, sőt, Artúr állítólag maga ragadtott galléron és tett harcképtelenné egy, a fegyvertelen katonákra támadni akaró „termetes egyént”.⁴⁰

³⁶ Magyar fordításban közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 343. Eredetije ismeretlen helyen. – Egy naplószerű, ám nem feltétlenül hiteles emlékirat szerzője is látta Görgeit e napokban az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnál, s úgy emlékezett rá, mint aki „komoly, de lángtekintete van”. A bejegyzés hitelességét némileg kétségbe vonja, hogy szerzője Ivánka Imrét is látni vélte június 11. előtt a Haditanácsnál, holott, mint láttuk, Ivánka csak a hónap második felében tért haza Prágából. *A legelső honvéd naplójegyzetei*. In: Korányi Viktor (szerk.): *Honvédek naplójegyzetei*. 2. kiad. Pest, 1861. 21.

³⁷ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 350–351.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 12–13.; Mészáros Lázár emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokoly Viktor. Pest, 1867. 1. köt. 59–61.; Széchenyi István: *Napló*, 1259. Vö.: Pete László: *Monti ezredes és az olasz légio a magyar szabadságharcban*. Debrecen, 1999. 78–80.

³⁸ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 351.; Görgey: *1848 és 1849-ből*, 1. köt. 13.; Széchenyi: *Napló*, 1260.

³⁹ Görgei Artúr – feleségéhez, Pest, 1848. június 12. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 295. A Görgey-család levéltára (a továbbiakban: Görgey-lt.) b/13/b. fasc. A címzés már ezen is „Görgei polgártársnőnek” szól, azaz már ekkor az i-s aláírást használta. Ismerteti *Görgeyné naplója*, Az Est, 1911. febr. 16. 7. A történetekre lásd még Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 352–353. Az összecsapásra lásd: *Geschichte des k. und k. Infanterieregiments Markgraf von Baden No. 23. Band 2. 1811–1910*. Budapest, 1911. 40–48.; Urbán Aladár: *Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban*. Tanulmányok Budapest múltjából 15 köt. Budapest, 1963. 415–420.; Urbán: *A nemzetőrség és honvédség*, 242.; uő.: *A véres pünkösddvasárnap Pesten*. In: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Budapest, 1981. 260–270.; Pete: *Monti ezredes*, 80–83.

⁴⁰ Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 353–355. Vö.: Spira: *1848 Széchenyije*, 231–223. A Görgey István által megörökített, Széchenyiével kapcsolatos epizódról Széchenyi: *Napló*, 1267. nem ír. Lásd még: Mészáros Lázár emlékiratai, 1. köt. 59. A történetekre lásd még: Széchenyi jún. 12-i átiratát Esterházy Pál herceg, külügyminiszterhez, valamint a nádor levelét V. Ferdinándhoz, mindkettőt közli: Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 1. köt. 717–722.

Görgei kinevezése végül június 13-i dátummal jelent meg a Közlönyben. Urbán Aladár kutatásai szerint az első tisztek június 20. körül vonultak be a zászlóaljhoz; elsőként Koroda Dénes százados érkezett meg.⁴¹ Görgei bevonulásának időpontját nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy június 25-én már bizonyosan Győrben volt, mert aznap onnan írt öcsésének, Istvánnak.⁴²

Görgei nem sokáig maradt Győrben. A nemzetőrség és a honvédség felfegyverzésében mutatkozó nyomasztó fegyver- és lőszerhiány miatt Batthyány miniszterelnök – talán Görgei volt Nádor-huszárezredbeli bajtársa, Ivánka Imre százados tanácsára, aki ekkor a miniszterelnök katonai irodáján dolgozott – július 13-án Görgeit bízta meg azzal, hogy Bécsbe utazzon, s ott állapodjon meg a Diettrich-céggel egy Szmirnában, illetve Konstantinápolyban lévő fegyverszállítmány átvételéről. A megbízatást maga Görgei fogalmazta, s Batthyány írta alá. Ennek alapján valószínűsíthetjük, hogy – már csak az ügy fontosságára való tekintettel is – a miniszterelnök és a honvédszázados ekkor személyesen is találkoztak. A cégről azonban rövidesen kiderült, hogy megbízhatatlan, ám Görgei ezután sem került vissza a zászlóaljához.⁴³

Röviddel azután, hogy visszatért a fővárosba, július 19-én Marziani György ezredes, a hadügyminisztérium felfegyverzési ügyekért felelős osztályfőnöke megbízta, hogy utazzon Prágába, majd Bécsújhelyre. A megbízatásra Ivánka javasolta Görgeit. Az előbbi helyszínen a Sellier & Bellot céggel meg kellett állapodnia lökupakok gyártásáról és 2 000 000 lökupa szállításáról, az utóbbi helyszínen pedig a katonai raktárakból gyutacsot kellett vásárolnia; illetve Bécsújhelyen tájékozódnia kellett az ottani gyutacsgyártásról.⁴⁴

Görgei Prágában tárgyalt az említett céggel, s az általa készített ütemezés szerint július 29. és szeptember 20. között elvileg mind a kétnmillió lökupa Pestre küldték volna. (Eből 100 000 darabot a cég már július 29-én valóban le is szállított.)⁴⁵ Ezután – Marziani július 23-án kelt levele alapján – július 29-én továbbutazott Bécsbe. (Marziani július 30-án délután 3-ra rendelte magához a bécsi Alter Fleischmarkton lévő Hotel Stadt Londonba.)⁴⁶ Bécsben találkozott Marzianival, s együtt jártak el ez utóbbi ügyekben. Az út sikeresnek bi-

⁴¹ Urbán Aladár: *A győri 5. honvédszászlóalj toborzása 1848-ban*. Arrabona, 11. (1969) Győr, 169.

⁴² Kivonatossan közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 345. Eredetije ismeretlen helyen. A zászlóaljra lásd: Urbán: *A győri 5. honvédszászlóalj*, 163–176.; Urbán: *A nemzetőrség és honvédség*, 259., 302., 321. Görgei győri tartózkodására lásd: Urbán Aladár: *Kossuth és Görgey 1848 őszén*. Századok, 127. évf. (1993) 1. sz. 39.; Hermann Róbert: *Görgei és Győr*. I. 1848. Győri Tanulmányok. (2000) 21. köt. 155–162.

⁴³ A kiküldetéssel kapcsolatos felhatalmazást közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 911–912. Vö.: Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. Görgey István fordítását átdolgozta és sajtó alá rendezte Katona Tamás. Pro Memoria. Budapest, 1988. 1. köt. 139.; Urbán: *Kossuth és Görgey*, 39–40.; Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála*. Budapest, 2007. 237–238.

⁴⁴ Ivánka: *Négy havi szolgálatom*, 7–8. (Ivánka emlékirata szerint a javaslatot Kossuthnak tette. Urbán Aladár véleménye szerint ez nyilvánvaló tévesztés, hiszen a fegyverbeszerzési ügyekkel nem Kossuth, hanem Batthyány foglalkozott); Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 356. Marziani júl. 20-án kelt, az előző nap rendeletre visszautaló rendeletét lásd: MOL Görgey-lt. b/10/e/3. fasc. Lásd még: Görgei júl. 20-án keltezett útlevelét, közli Gerendás Lajos: *Görgey Artúr életrajza*. In: Simon V. Péter (szerk.): *Görgey Artúr élete és működése Magyarországon*. Budapest, é. n. 151. A kiküldetésre és az ezzel kapcsolatos fejleményekre lásd még: Urbán: *A nemzetőrség és honvédség*, 90., 94.; Urbán: *Kossuth és Görgey*, 40–42.

⁴⁵ Lásd erre a Sellier és Bellott cég júl. 29-én Prágában kelt levelét Görgeihez. MOL Görgey-lt. b/4. fasc.

⁴⁶ Lásd erre sk. feljegyzését Marziani 1848. júl. 23-án Budán kelt levelén. MOL Görgey-lt. b/6. fasc.

zonyult: Theodor Baillet de Latour cs. kir. hadügyminiszter 1 000 000 gyutacs kiszolgáltatásáról intézkedett, s beleegyezett abba, hogy Marziani és Görgei megsemmisítik a bécsújhelyi gyutacsgyárat.⁴⁷ Marziani augusztus 3-án visszautazott Bécsújhelyről Bécsbe, de Görgei tájékozódás végett még ott maradt. Marziani kézbesítette Görgeinek Trangous Lajosnak, a pénzügyminisztérium bányászati osztálya főnökének (Görgei régi szepességi ismerősének és atyai barátjának) ismeretlen tartalmú (állás)ajánlatát, amit Görgei – tekintettel a Marzianitól kapott megbízatására – sajnálattal visszautasított, hozzátéve, hogy „valószínűleg jó kémikus lennék, s egészen biztosan közepes gyáros leszek”.⁴⁸

Görgei felajánlotta Marzianinak, hogy mindaddig Bécsújhelyen marad, amíg a gyutacsokat ki nem szolgáltatják, s személyesen gondoskodik a továbbszállításukról. Ezt Marziani augusztus 9-én levélben nyugtázta, ő maga valószínűleg még aznap visszaindult Pestre, mert ott augusztus 11-én már újabb megbízatást kapott Batthyánytól.⁴⁹

Görgei legkésőbb augusztus 15-én tért vissza Budapestre,⁵⁰ s augusztus 18-án nyújtotta be összefoglaló jelentését Marzianinak a lökupa-gyár felállításával kapcsolatban szükséges intézkedésekről, amelyhez mellékelte a Sellier és Bellot gyárnak a kötendő szerződéssel kapcsolatban írandó válasz tervezetét is. Szintén ehhez mellékelte a miniszterelnökhöz Marziani által intézendő előterjesztés szövegét is.⁵¹ Marziani a tervezettel elégedett volt, erre mutat, hogy a fogalmazványt változtatás nélkül letisztáztatta, s augusztus 21-én ezt a szöveget terjesztette fel Batthyáynak.⁵² Görgei egyelőre nem kapott választ a tervezetre, amin – tekintve az augusztus végi izgalmas napokat s a miniszterelnök elfoglaltságait – egyáltalán nem csodálkozhatunk. Augusztus 23–25. között a miniszterelnök katonai irodájában dolgozott.⁵³

Ezekben a napokban folyt az országgyűlésen a katonailleltartási törvény vitája, s a képviselőház augusztus 26-án fogadta el azt. Valószínűleg ez is adta Görgei számára az ürügyet ahhoz, hogy másnap, augusztus 27-én újabb levélben forduljon Batthyányhoz. Ebben arra figyelmeztette Batthyányt, hogy „honunk hosszú háborúra mutatóképes viszonyait illetőleg [...] nagy – tagadhatatlan nagy szükségünk van egy nagyobb szerű lökupa-gyár gyűjtőlékre”. Eddig a Sellier és Bellot céggel 2 000 000 darab szállításról állapodtak meg, ám „felállítandó hadseregünk s máris alakult nemzetőrségünk lökupa-gyári szükségéi fedezésére pedig egy évre legalább 20 millió lökupa-gyár fog igényeltetni”. Ő maga ezzel kapcsolatban már augusztus 18-án benyújtotta tervezetét, s ha Batthyány „a nevezett gyár felállítására azonnal intézkedni nem is véli okvetlen szükségesnek, méltóztassék legalább azt megtagadni Marziani ezredes úrnak és fegyver főfelügyelő osztály főnökének, hogy a fenn említ-

⁴⁷ Lásd erre Pulszky Ferenc júl. 31-i jelentését Batthyányhoz, közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 983.; Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 356. Vö. még Batthyány 1848. aug. 21-én kelt hírlapi közleményével, közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1109–1110.

⁴⁸ Görgei – Trangous Lajos, Bécsújhely, 1848. aug. 4. Dobák Géza tulajdona. (Ez a levél az első, igaz, meglehetősen áttételes nyoma Görgei és Kossuth kapcsolatának). Trangous és Görgei kapcsolatára lásd: Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 310–311., 313–315., 323–324., 328.

⁴⁹ Marziani – Görgei, Bécs, 1848. aug. 9. MOL Görgey-lt. b/6. fasc. Marziani aug. 11-i megbízatására lásd Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1038–1039.

⁵⁰ Lásd erre: Duschek Ferenc – Batthyány, Buda, 1848. aug. 15. MOL II 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok (a továbbiakban: ONÖHt) 2717.

⁵¹ MOL Görgey-lt. b/4. fasc.

⁵² Görgei sk. fogalmazványát lásd: MOL Görgey-lt. b/4. fasc., a tisztázat alapján közli Gróf Batthyány Lajos iratai, 2. köt. 1115–1116. Vö.: Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 267.

⁵³ MOL ONÖHt 2927., 2994., 3025–3026. A másodikik és a negyedikét közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1131–1132. Lásd még: Urbán: *Kossuth és Görgey*, 43., 64. 8. jz.

tett illető fogalmazatot útmutatásul felhasználván, a 20 millióm lökupak szállítása iránt lépjen azonnal szerződésbe Sellier & Bellot gyárnokokkal: – mert, jóllehet a legjobb kupakos fegyverekkel legyenek ellátva katonáink, nemzetőreink – mi haszna, ha kupak nincs? – és bizonyosan nem lesz akkor, mikor fog kelleni, ha reá szert tenni még tovább is halasztjuk”.⁵⁴

A fogalmazványban fennmaradt irat eredeti tisztázata nem ismert, így azt sem tudjuk, hogy Batthyány – aki Deák társaságában aznap utazott Bécsbe – személyesen foglalkozott-e vele. Valamilyen intézkedés azonban mégis történhetett, mert Marziani augusztus 29-én levélben fordult Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez e tárgyban, aki augusztus 30-án kelt válaszában közölte, mind a megrendelt 20 000 000 darab lökupak árát, mind szállítási feltételeit elfogadja, s annak idejében biztosítani fogja a felállítandó gyárhoz szükséges költségvetési fedezetet is.⁵⁵ Szeptember 1-jén pedig, Marziani egy újabb átíratára válaszolva, közölte, hogy „a lökupakok beszerzésére Kegyed által ajánlt Görgey Arthur őrnagyot fölhatalmaztam, hogy minden további utasítások kérése nélkül Sellier és Bellot gyárával szerződésre léphessen, s mindazt megtehesse, amit e részben saját belátása szerint hasznosnak és szükségesnek ítélend”.⁵⁶ Görgei ezen a napon készítette el a Sellier és Bellot cégnek írott válaszát, amelyben közölte a tervezett szerződés szövegét is.⁵⁷ Magát a szerződéstervezetet Marziani szeptember 2-án küldte át Kossuthnak, aki ezt a fentiek szellemében jóvá is hagyhatta, ugyanis Marziani szeptember 25-én már a cég válasza alapján közölte, hogy a gyárosok pénz helyett színrezt kérnek a szállítás ellentételezéséül.⁵⁸

Batthyány a szenttamási szerb tábor második, augusztus 21-i sikertelen ostroma hírének megérkezése után Ivánka Imrét a délvidéki táborba küldte, s Ivánka augusztus 26-án tért vissza a táborból. (Elképzelhető, hogy Görgei Ivánka helyettesítésére került a miniszterelnöki irodába e napokban.) Ivánka jelentésének meghallgatása után a minisztertanács döntött arról, hogy Mészáros Lázár hadügyminiszter utazzon le a verbászi táborba, s vegye át a hadsereg parancsnokságát.⁵⁹

Görgeit ezután – emlékirata szerint – beosztották volna Mészáros kíséretébe, s már egy órája várakozott a hadügyminiszter számára kirendelt gőzhajón az indulásra, amikor újabb rendeletet kapott. Eszerint Pesten kellett maradnia, hogy „egy olyan szervezési terv kidolgozásában segédkezzem, melynek értelmében, hazánk hadászati helyzetére való tekintettel, az »önkéntes mozgó nemzetőrség« az ország négy kerületében vonandó össze.” Ekkor értesült arról is, hogy az egyik tábor parancsnokságát neki kell átvennie.

A történet meglehetősen valószínűtlennek tűnik. Görgeire ugyanis akár a felállítandó lökupagyár igazgatójaként, akár a négy kerületi tábor valamelyikének parancsnokaként számítottak rá, a fővárosban volt szükség, és semmi értelme nem lett volna annak, hogy segéd- vagy csapattiszt szolgálatra leküldjék a Délvidékre. Az időpont is meglehetősen kétséges, hiszen Görgei aznap Batthyányhoz írott levelében nyoma sincs a kiküldetésre való még

⁵⁴ Sk. fogalmazvány. MOL Görgey-lt. b/3/b. fasc. Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1146. V. ö. Még: Urbán: *Kossuth és Görgey*, 41.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 267.

⁵⁵ Marziani levele nem ismert, Kossuth válaszát közli: *Kossuth Lajos összes munkái*. 12. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. Sajtó alá rendezte Sinkovics István. Budapest, 1957. 840–841.

⁵⁶ Közli Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban 865.

⁵⁷ MOL Görgey-lt. b/4. fasc.

⁵⁸ Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban 865. (Sinkovics István kommentárja.)

⁵⁹ A minisztertanácsra lásd: Ivánka: *Négy havi szolgálatom*, 12.; Széchenyi: *Napló*, 1317.

oly halvány utalásnak (igaz, az önkéntes mozgó nemzetőrséghez történő kinevezésének sem, holott a levelet már őrnagyként írta alá).⁶⁰

Görgei valószínűleg Ivánka Imrével együtt dolgozta ki az önkéntes mozgó nemzetőrség felállításának tervét, s a négy tábor közül a két legfontosabb, a váci és a szolnoki parancsnokságát ők kapták.⁶¹ Batthyány 1848. augusztus 27-én Görgeit nevezte ki a Tiszán inneni önkéntes mozgó nemzetőrség szolnoki táborának parancsnokává, s egyben honvéd őrnagyi kinevezésre terjesztette fel a nádorhoz.⁶²

Augusztus 27-én, amikor Görgei megkapta kinevezését, először öccsének, a Földváry Lajos vezette pesti önkéntesek soraiban a Délvidéken szolgáló Görgey Istvánnak írt. Megküldte neki a kinevezését tudtul adó nyomtatott rendeletet. „Állásom ezentúl pompás, de – nyaktörő is” – folytatta. Majd pedig arra hivatkozva, hogy „a magyar stílus ügyes könnyű fordulataiban” nem tökéletesen jártas, s főképp mivel „a megyék és városbeli törvényhatóságok pretenzióit [igényeit]” nem ismeri, kijelentette, hogy olyan segédtsztre van szüksége, aki „1. magyar s a magyarral állni s veszni kész; 2. törvénytudó; 3 jó tollal bír; 4. becsületes, a hazáért szenvedni és működni kész, s bennem bízik”. Mivel e négy követelmény egyedül öccsében összpontosul, kéri, válaszoljon, akar-e segédtsztr lenni mellette. Ha igen, siessen mielőbb Pestre. Egyben írt Földváry Lajosnak is, és kérte Görgey István elengedését.⁶³

Görgei hivatali ténykedésének első nyoma az a saját kezűleg fogalmazott körlevél, amelyet augusztus 29-én a tiszáninneni kerület törvényhatóságaihoz intézett. A tizenkilenc példányban szétküldött körlevélben Görgei a törvényhatóságok segítségét kérte annak érdekében, hogy feladatának eleget tehesen, tehát „a máris felállított vagy legalább felállítófélben levő különböző seregsztyályokat [...] zászlóaljakra s azokat nagyobb hadtestekbe” alakítsa, a sereghez tartozó tűzér- és utász- vagy hidászkat megteremtse, s az egészet úgy összehangolja, hogy az szeptember végéig „az ellenség előtt sikeresen használhatóvá váljék”.

Mivel az ellenség egyik legnagyobb erőssége a nagyszámú tűzérség, arra kell törekedni, „hogy minél erősebb tűzérkarral [...] szállhassunk síkra”. A sereg annyi ágyút kap, amenny-

⁶⁰ Görgey: *Életem és működésem*, 1. köt. 139–140.

⁶¹ Az önkéntes mozgó nemzetőrség szervezésére lásd: Urbán: *A nemzetőrség és honvédség*, 174–187.; Urbán Aladár: *Batthyány és a honvédelem 1848-ban*. Századok, 116. évf. (1982) 6. sz. 1241–1242.; Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest, 1986. 571–574.; Kedves Gyula: *Az önkéntes mozgó nemzetőrség*. In: Csurgai Horváth József–Demeter Zsófia (szerk.): *Közlemények Székesfehérvár történetéből I. „Akit szolgáltatók egy árva hon volt...”* Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Székesfehérvár, 2000. 155–172. Az egyes táborokra lásd: Urbán Aladár: *A váci nemzetőrtábor*. In: Gyarmati György–Németh Péter Mikola (szerk.): *Madách Kör Tár I. A metropolisz árnyékában*. Vác, 1992. 69–74.; Csapó Zoltán–Hermann Róbert–János András: *A dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség 1848-as „parancsolatkönyve”*. Hadtörténelmi Közlemények, 111. évf. (1998) 1. sz. 216–281.; Csikány Tamás: *Arad az 1848/49-es szabadságharcban*. In: Benkő Elek–Czigány István–Domokos György–Csikány Tamás–Dan Demşea: *Az aradi vár története*. Budapest, 1998. 100–107.

⁶² Az iratokat lásd: Urbán: *Batthyány-iratok*, 1137–1140. Görgei szolnoki ténykedésére lásd: Urbán: *A nemzetőrség és honvédség*, 187–189.; Urbán: *Kossuth és Görgey*, 42–48.; Hermann Róbert: *Görgei és az önkéntes mozgó nemzetőrség szolnoki tábora 1848 szeptemberében*. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1996. 103–146. Itteni iratanyagát közli Hermann Róbert: *Görgei Artúr szolnoki iratai 1848. augusztus 27–szeptember 25.* (október 4.) Hadtörténelmi Közlemények, 110. évf. (1997) 1. sz. 114–175.

⁶³ MOL Görgey-lt. b/4. fasc. Közli Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 358–359.; Görgey István: *1848 júniusától novemberéig*. – Okmánytár. Sajtó alá rendezte és az okmánytárt összeállította Katona Tamás. Bibliotheca Historica. Budapest, 1980. 37–38.

nyíhez előfogatokat „az országos pénztár terhelése nélkül” ki tud állítani. Ezért kéri a törvényhatóságokat, hogy ajánljanak fel „egészséges, erős, a húzáshoz már szokott lovakat” az ágyúk és a mozgó híd (*Nothbrücke*) fogataihoz. Emellett kérte a törvényhatóságokat, hogy „a már ajánlkozott önkénytesek közül a tűzérkarhoz vagy 10–15, némi műveltséggel bíró ügyes egyént, az utász-hidászkarhoz pedig szinte 10–15 egyént, kik vagy kovács, lakatos, asztalos, bogárnár, kádár, molnár, ács, kőműves, halász, kötélverő s több efféle mesteremberek, vagy ügyes földmunkások, mint kertészek, téglavetők, kút- és árokásók vagy bányászok” válasszanak ki, és azokat azonnal Szolnokra küldjék úgy, „hogy szeptember 4-én már ott lehessenek, a gyakorlatokat azonnal elkezdendők”. Hozzátette, hogy „a mérnökséghez értő egyének ezen utász-hidászkarnál főleg, mégpedig kitüntetésre és előmozdításra való kilátással alkalmazhatók”. Az elkészült körlevelet azonban csak augusztus 31-én küldte szét a hatóságoknak.⁶⁴

A körlevél szövege arra mutat, hogy Görgei – még ha kételyei is voltak saját nyelvtudását illetően – képes volt szabatosan használni a magyar hivatali nyelvet. A körlevélből nem hiányoztak a korban megszokott, már-már kötelező hazafias fordulatok („E nagyszerű cél elérésében, csekély tehetséggel fogva – leginkább az illető hatóságok szíves közreműködésére szorulok”; „... nyújtana nekem segédkezet e nemzeti ügy legerélyesebb előmozdítására”; a törvényhatóság „általánosan elismert hazafiúsága”; „egyedül hazánk érdekében tett kérés”). A stílusbeli hasonulás azonban nem jelentette a törvényhatóságok iránti köteles tisztelettel való feltétlen azonosulást.

A miniszterelnök és a honvéd őrnagy közötti kapcsolat ezt követően két hétig „szünetelt”, hiszen Batthyány augusztus 27-én Bécsbe utazott, s csak szeptember 10-én tért vissza onnan. Szeptember 11-én megtörtént a kormány lemondása, 12-én pedig a nádor ismét Batthyányt bízta meg a kormányalakítással. Időközben, szintén szeptember 11-én Jellačić csapatai a Dráván átkelve betörték az országba, s megkezdték a Muraköz, majd a Dunántúl előzönlését. A miniszterelnök legfontosabb feladata ezután az volt, hogy elegendő fegyveres erőt mozgósítson az invázió megállítására. Ehhez pedig szükség volt a szerveződő önkéntes mozgó nemzetőrökre is.

Batthyány szeptember 13-án még arról értesítette Csány Lászlót, a Dráva-vonal kormánybiztosát, hogy Ivánka, Kosztolányi és Görgei önkéntes seregeit Nagykanizsa felé utasította.⁶⁵ A három tábor együttes létszámát 10 000 főre becsülte.⁶⁶ A Görgeinek kiküldött rendeletben már Veszprém szerepelt úti célként.⁶⁷

⁶⁴ A szolnoki tábor iktatókönyvében nincs nyoma annak, hogy mely törvényhatóságoknak küldte meg Görgei a körlevelet. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a kerületben található megyéknek (Abaújszabolcs, Bereg, Borsod, Gömör, Heves és Külső-Szolnok, Sáros, Szepes, Torna, Ung, Zemplén), a szepesi XVI városnak, a Jászkun-kerületnek és a tiszáninneni kerületben található szabad királyi városoknak (Bártfa, Eperjes, Kassa, Késmárk, Lőcse, Szeben). Ez összesen 18 törvényhatóság. Fényes Elek: *Magyarország leírása*. Pest, 1847. 2. köt. 233–325. A körlevél sk. fogalmazványát lásd: MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 1. Rontott, aláíratlan tisztázata uo. b/4. fasc. Kivonatossan közli Herendi József: *A Jászkun-kerület a szabadságharc alatt 1848- és 1849-ben*. Cegléd, 1901. 51.; közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 117–119. (a beérkezett válaszok tartalmi kivonatával).

⁶⁵ MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai 11. doboz. Komáromban lefoglalt iratok. No. 245–246. között. 1143/k.m.o. Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1295.

⁶⁶ Lásd erre a Csányhoz szintén aznap intézett rendeletet. Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1294–1295.

⁶⁷ MOL Görgey-lt. b/11/a/2. fasc. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 145. A miniszterelnök és a nádor 4806. szám alatt megküldték a Melczer Andor hadügyi államtitkár által összeállí-

Görgei a rendelet kiadásának napján reggel Pestre utazott, valószínűleg Mück Lajos hídásztiszt társaságában, ismét a tüzéségi eszközök megszerzése végett, s 15-én érkeztek vissza Szolnokra. Szeptember 13-án előbb Batthyány Lajos miniszterelnököt kereste fel az ágyúkhöz szükséges töltésekért, s tudósította őt Szeged város – ismeretlen tartalmú – nyilatkozatáról. Szintén a miniszterelnök katonai irodájában tudta meg, hogy egy aznap elküldött sürgönyben seregével együtt haladéktalanul Veszprémbe, gróf Teleki Ádám vezérőrnagy táborába rendelték. Görgei szóban közölte Batthyányval, „miszerint e pillanatban képtelen vagyok ellenség elébe indulni, azon egyszerű oknál fogva, mivel seregem még nincs”. Valószínű, hogy e látogatás következménye volt az a Batthyány által másnap kiküldött körlevél, amelyben a tiszáninneni kerület törvényhatóságait sürgette önkénteseik Szolnokra küldésére.⁶⁸

Szeptember 13-án Görgei rövid, sajátkezű levélben számolt be Kossuthnak aznapi ténykedéséről. E levélből kiderül, hogy Görgei már korábban értekezett Kossuthal egy Szeged városára és Csongrád megyére vonatkozó ügyben. Nem tudjuk, mi lehetett ez az ügy. Talán arról volt szó, hogy a városnak önkénteseit nem Szolnokra, hanem Aradra kellett volna küldenie, s Kossuth a szolnoki tábor erősítése érdekében tanácsosabbnak tartotta, ha az önkéntesek Szolnokra kerülnek. Mindenesetre Batthyány nem ellenezte, hogy Kossuth „befolyását Szeged városára minél hathatóbban magányúton fölhasználja”. A levél további részében Görgei közölte Kossuthal, hogy seregével együtt berendelték Szolnokról. „Én nem jövök, hanem Szolnokon maradok – folytatta –, hogy félbe ne szakadjon az, amihöz fogtam. Csak akkor jönnék el onnan – de akkor haladéktalanul –, ha Méltóságod ide vagy akárhová rendel.” Az aláírás is árulkodó: „életre-halálra kész embere – Görgei őrnagy”. S hogy a volt pénzügyminiszter elérhesse, ha esetleg szüksége volna rá, közölte, hogy másnap reggel kimegy Szolnokra, de megadta feleségének pesti címét.⁶⁹

„Nem túlozzuk el ennek a levélnek a jelentőségét, ha feltételezzük, hogy a fegyelmezett, hangulatoktól nehezen befolyásolható Görgey ezzel a levéllel kötelezte el magát Kossuth – és Kossuth politikája mellett” – írja Urbán Aladár.⁷⁰ Szeptember 13-án, két nappal a Batthyány-kormány lemondása és a horvát betörés, illetve egy nappal Batthyány újabb miniszterelnöki megbízatása után e hűségnyilatkozat azt jelezte, hogy Görgei a megkezdődő

tott útirendet is. E szerint Görgei Pestről érkezik szept. 17. Érdre, 18. Martonvásárra, 19. Velencére, 20. Székesfehérvárra, 21. Palotára, 22. Veszprém vidékére. MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 33. Az útirendet közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1298–1299. Vö.: Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 329–330.

⁶⁸ Görgei válaszára utal a szept. 15-én Szolnokról küldött jelentése. Uo. No. 45., eredeti sk. tisztázata MOL ONőHt 4319. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 145–146. Batthyány a 3660/nő. iktatószám alatt adta ki körrendeletét; ennek eredeti példánya egyelőre nem ismert, de utal rá több törvényhatóság válasza is. MOL ONőHt 3933. (Zemplén vm.), 4134. (Abaúj vm.), 4139. (Lőcse), 4143. (Heves vm.)

⁶⁹ HL Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 50/154. Közli (tévesen Mészáros Lázárral azonosítva a címmel) Steier Lajos: *Görgey és Kossuth*. Budapest, é. n. 26.; helyes címmel Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 141–142.; *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849*. Milleniumi Magyar Történelem. Budapest, 2001. 46–47. – A levél szövegéből levont következtetéseket megerősíti Görgeyné emlékirata is: „Artúr akkoriban izzó elragadtatással, határt nem ismerő rajongással és lelkesedéssel beszélt Kossuth Lajosról, önzetlen jelleméről és óriási hazafiúi tevékenységéről és hatásáról.” Kossuth egyik szónoklatának meghallgatása után pedig „egészen ki volt forgatva lényéből, a szeme csillogott, és ha lehetséges, most még jobban, mint azelőtt, meg volt győződve róla, hogy a haza ellenségei ellen a lehető legerélyesebben kell fellépni.” *Görgeyné naplója*. Az Est, 1911. febr. 16. 7.

⁷⁰ Urbán: *Kossuth és Görgey*, 46.

háborúban hosszú távon Kossuthot tekinti e küzdelem vezérének – annak ellenére, hogy a volt pénzügyminiszter nyilvánvalóan nem fog bekerülni Batthyány új kormányába.

A Görgei Veszprémbe rendelő parancs szeptember 14-én érkezett meg Szolnokra, s Görgei erre hivatkozva sürgette Heves megyét és a Jászkun-kerületet önkéntesei mielőbbi kiállítására.⁷¹ Másnap, szeptember 15-én Görgei levélben jelentette Batthyáynak „szomorú kötelességem szóval tett jelentésemet írva ismételni, miszerint e pillanatban képtelen vagyok ellenség elébe indulni, azon egyszerű oknál fogva, mivel seregem még nincs”, miután az egyelőre csak a szeptember 12-én érkezett 242 szegedi önkéntesből áll. Heves megye 600 önkéntesére csak a hónap végén lehet számítani, az 500 jászkun önkéntes pedig 23-án érkezik. A zemplénieket – akiket Batthyány egyenesen Pestre rendelt – kéri Szolnokra küldetni, „mert ha leendő seregem részletei, már mielőtt kezem alá kerültek volna, elszétdaraboltatnak, sem azoknak használhatóságáru nem vállalhatok felelősséget, sem egyáltalán rendeltetésemnek nem tudok megfelelni.” Végül kérte a miniszterelnököt, „ne méltóztassék engem innen, szervezési állomásonról előbb indítani útnak, mint sereggel ellenség elébe becsülettel kiállani képes és késznek nyilatkozhatom, különben a siker felelősségem körén túl esik.” A kiindulás lehetetlenségéről értesítette a hadügyminisztériumot is.⁷² A miniszterelnök méltányolta Görgei indokait, s szeptember 16-án utasította, hogy „mindaddig, még a vezérlete alá rendelt önkéntes honvéd nemzetőrök Szolnokra számosabban összegyűlni nem fognak, Ön Szolnokon maradjon”.⁷³

Szeptember 18-án Görgei ismét a fővárosba utazott, s 20-ig maradt. Útjának célja ezúttal a sereg puskáihoz szükséges lőszer beszerzése volt. Az ágyúlőszerk kiszolgáltatása ügyében folytatott eljárását megismételve, ezúttal is saját kezűleg fogalmazta meg Batthyány Lajos miniszterelnök utasítását a hadügyminisztériumnak 15 000 kupakos töltés kiszolgáltatására.⁷⁴ Ugyanezen a napon Görgei sajátkezü levélben kérte Batthyánytól a jászkun önkéntesek parancsnokának, Kökényessi Szaniszlónak őrnagyi kinevezését.⁷⁵

Szeptember 19-én Batthyány megróttá Görgeit, hogy „ez ideig még ereje s elhelyezése kimutatása meg nem érkeztek”. Ezért utasította, hogy serege állásáról azonnal küldjön jelentést. Az azonnali intézkedést igénylő jelentéseket küldje meg a nádornak is, „ki a főparancsnokságot magára vállalta, s ki mellett Mőga és Holtsche tábornagyok is működnek”.⁷⁶ Görgei szeptember 21-én közölte, hogy serege továbbra is csak a 242 szegedi önkéntesből áll. A jászkunok még csak alakulófélben vannak, a hevesiek „még csak akarnak indulni”, egyedül Kassa küldött 18 tüzért és hidászt. Ám „ezek mind oly csekély tárgyak, hogy azokról hivatalos jelentést tenni tisztelt Miniszterelnök úrnak igénytelen nézetem szerint

⁷¹ MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 38., 39. Közli őket Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 142–143.

⁷² Eredeti sk. tisztázat. MOL ONÖHt 4319. Görgey István fogalmazványa MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 45. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 145–146. és Gróf Batthyány Lajos iratai, 2. köt. 1356. A Hadügyminisztériumhoz küldött jelentést lásd uo. No. 47.

⁷³ MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 58. [3751/nő.] Kivonatossal közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 146. és Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1357.

⁷⁴ Lásd erre: A tiszáninneri önkéntes mozgó nemzetőrsereg „Napi események”-ről szóló jegyzőkönyvét, közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 125. A Hadügyminisztériumhoz intézett utasítás fogalmazványát lásd MOL ONÖHt 3845., közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 154.

⁷⁵ MOL ONÖHt 3855. (No. 40.) Fogalmazványa: MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 79. A 40. szám a fogalmazványon áthúzva. A 40. iktatószám alatt egy szeptember 14-i irat fogalmazványa található. A 79. számú fogalmazvány dátuma szeptember 21. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 154.

⁷⁶ Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1460. Vö.: Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 355.

sem feladatom, sem tisztelt Miniszterelnök úr rendeleteinek értelme nem lehet” – fejezte be jelentését.⁷⁷

Batthyány most már kezdte elveszíteni a türelmét, amin nem csodálkozhatunk, hiszen a Dunántúlon visszavonuló sereg szeptember 20-án elérte Veszprémet. Szeptember 21-én Batthyány erre hivatkozva utasította Görgeit, hogy seregével Pesten megjelenjen, s haladéktalanul Székesfehérvárra induljon. A Szolnok felé útban lévő többi csapatot pedig utasítsa, hogy ne Szolnokra, „hanem önnek utána Pestre vagy Fehérvárra siessenek”. Pestre érkezése előtt küldjön tudósítást, mikor érkezik. Csak a legszükségesebbeket hozza, „nehogy a sok teher, málna s szekerek valóságos hadi akadályokká váljanak”. A miniszterelnök tudatta azt is, hogy Szabolcs megye önkénteseit is Pestre rendelte, „időnyerés tekintetéből.” A levélhez Szabó Imre, Görgei jó barátja, aki a miniszterelnök katonai irodáján dolgozott, utóiratként hozzáfűzte: „A gróf miniszterelnök azt kívánja, hogy a holnap reggel beérkező trainnel a felelet bejőjjön.”⁷⁸

Görgei szeptember 22-én kelt válaszában ismét közölte, hogy serege eddig a hatóságok jelentése szerint összesen 1627 főből és egy fél ütegből áll, de jelenleg csupán a 242 főnyi szegedi század indítható útnak, s a jászkunok 550 embere is csak 4-5 nap alatt lesz útra kész. Ezért úgy véli, nincs mód arra, hogy seregével azonnal a táborba induljon, sőt, a szervezésnek okvetlenül Szolnokon kell befejeződnie. Ezt a következőkkel indokolta:

„1. Mindazon költséges megrendelések, melyek egy sereg szervezésének csak lehetőségét is föltételezik, itt rögtön félbeszakítandók lennének, csak hogy más helyen új idő- és költségvesztéssel folytatba tétessenek.

2. Szolnok fekvésénél és vasútnál fogva a legkedvezőbb pont egy nyers sereg szervezésére.

3. Fél holnapi [sic!] levelezés és sürgönyözés kellett arra, hogy csak a hevesi, sárosi és abaúji kontingens ide, Szolnokba elinduljon; ha most a nagy nehezen fölvett iránytól eltérés parancsoltatik, a minden fegyelem és életrevaló vezérlet nélkül érkező csapatok igen káros zavarba jönnek; a törvényhatóságok pedig új ürügyöt nyernek, mellyel mulasztásaikat mentsék; amint eddig is untalan azzal mentekeztek, hogy az egymással ellenkező miniszteriális rendeletek okai minden késedelemnek.”⁷⁹

E levél eredeti tisztázását nem ismerjük, de valószínűleg 22-én délelőtt már Batthyány kezében lehetett. Batthyány egyelőre nem küldött újabb parancsot, valószínűleg azért, mert méltányolhatónak tartotta Görgei indokait. Aznap délután azonban megérkezett a veszprémi táborból a nádor. Közölte a miniszterelnökkel, hogy a békés megoldás érdekében Jellačićsal tervezett találkozója az utóbbi távolmaradása miatt megghiúsult, s hogy ezután nem viselheti tovább a dunántúli hadsereg fővezéri tisztét. A nádor a békés megoldás érdekében Bécsbe akart utazni, s ehhez megnyerte Batthyány beleegyezését is. Távozása előtt Móga János altábornagyra bízta a dunántúli tábor parancsnokságát. A nádor egyebek között azt is szóvá tette, hogy a dunántúli haderő kis létszáma mellett eleve kevés reményt fűzött a békekísérlethez.

A nádor távozásával gyökeresen megváltozott a katonai-politikai helyzet. Jellačić megtehetette, hogy megsérti a nádort, de bizonytalan volt, hogy vállalja-e az összeütközést a nádor által vezényelt sereggel. Most már ez az akadály is elhárult a horvát hadsereg elől. A Szenttamás elleni tervezett támadás miatt a Délvidékről sem sikerült a tervezett 6000 főnyi haderőt felhozni a főváros védelmére. Emellett szeptember 22-én olyan hírek érkeztek,

⁷⁷ MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 76. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 160–161.

⁷⁸ Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1506. Vö.: Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 359.

⁷⁹ MOL Görgey-lt. b/7. fasc. No. 84. Közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 162–163.

hogy Jellačić a magyar sereggel való összeütközést ki akarja kerülni, „s a Dunán át akar kelni, hogy így Pestre a Duna bal partján jöhessen.”⁸⁰

Ez azt jelentette, hogy rövid időn belül minden mozgósítható erőre szükség lesz a főváros védelmére. Batthyány tehát szeptember 23-án „a legkomolyabb felelősség terhe alatt” meghagyta Görgeinek, hogy 24-én „minden diszponibilis seregével” vasúton Pesten át Soroksárra induljon, s hozza magával ágyúit, ágyúslovait és a szükséges lőszereket. Amint Pestre érkezik, jelentkezzen a miniszterelnöknél. Szolnokon hagyjon hátra egy értelmes tisztet, „ki a gyülekvő sereget rendezve, a megérkezés után azonnal ön seregéhez küldje”. Az utasítás befejezése nem hagyott kétséget aziránt, hogy a miniszterelnök ezúttal nem enged semmiféle kifogásnak: „elvárom, hogy ön e részben célszerűen fog intézkedni.”⁸¹ A miniszterelnök egyben utasította a Magyar Középponti Vasúttársaságot, hogy másnap Szolnokról 6–800 fegyverest, több löveget és lovakat szállítson Szolnokról Pestre.⁸²

Batthyány utasítása szeptember 24-én reggel érkezett Szolnokra, s Görgei azonnal jelentette Batthyáynak, hogy még aznap egész seregével (1000 fő, 4 löveg) Pestre indul. Ott vagy a vasút udvarán várja a miniszterelnök további rendeletét, vagy ha ott ilyet nem kapna, seregét az Újépületbe vezeti, ő maga pedig személyesen jelentkezik Batthyáynál. Kérte Batthyányt, hogy tegyen rendeleteket a megfelelő előfogatok kiszolgáltatása ügyében.⁸³ Egyben felszólította a Magyar Középponti Vasúttársaság szolnoki hivatalát, hogy készítsen elő egy vonatot serege Pestre szállítására.⁸⁴

Görgei még aznap Pestre érkezett. Személyesen kereste fel Batthyányt, aki ezen a napon a Csepel-sziget parancsnokává nevezte ki. A kinevező okiratot – amely valamennyi, a szigeten működő katonai és polgári hatóságot parancsnoksága alá rendelte, s az engedetlen vagy hanyag tisztviselőkkel szemben haditörvényszék tartására hatalmazta fel – ezúttal is Görgei fogalmazta.⁸⁵

Batthyány ugyanezen a napon, szeptember 24-én arra hivatkozva, hogy „egy működő seregben az egységnek s rendnek kell mindenek előtt biztosítva lenni, hogy így a főparancsnok az egységnek összefüggéséről jókor értesülve annak értelmében rendelkezhesen”, arra utasította Görgeit, „hogy állomásáról, s erejéről mindenkor hivatalos jelentést

⁸⁰ A szeptember 22–23-án történetekre lásd: Urbán: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, 679–683., 693–694.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 360–367. A nádor elutazásának okaira lásd két, Batthyányhoz intézett levelét, közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1553–1556. A Délvidékről remélt erősítések létszámára lásd Batthyány szept. 19-i levelét Csányhoz, közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1453–1454. A ténylegesen felérkező létszámra és Jellačić tervére lásd a Batthyáynak a nádorhoz intézett szept. 22-i levelét és Nyáry Pálhoz szóló szept. 23-i rendeletét, mindkettőt közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1523–1524., 1569.

⁸¹ Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1460. és Görgey: *1848 júniusától*, 143.

⁸² Közli Görgey: *1848 júniusától*, 144.

⁸³ A fogalmazvány alapján közli Görgey: *1848 júniusától*, 145. A fogalmazvány és a tisztázat eltéréseit jelezve közli Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 165–166. A tisztázat alapján közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1582.

⁸⁴ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 146. és Hermann: *Görgei Artúr szolnoki iratai*, 166.

⁸⁵ MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai. 1848:750., közli Görgey: *1848 júniusától*, 148.; Supka Géza: *1848–1849*. Sajtó alá rendezte Fábri Anna. Budapest, 1985. 369.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1583. Kettőjük találkozójára lásd: Görgey: *1848 júniusától*, 45. Görgei Csepel-szigeti parancsnokságára lásd: Görgey: *Életem és működésem*, 1. köt. 166–183.; Bodnár István: *Szabadságharcunk ozorai diadala*. Szekszárd, 1937.; Varga János: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*. Budapest, 1953. 169–203.; Urbán: *Kossuth és Görgey*, 48–59.; Görgey: *1848 júniusától*, 10–16., 44–74., 88–107. Az erre vonatkozó iratanyagot közli Görgey: *1848 júniusától*, 143–359.

tegyen Móga főparancsnok úrnak, – s hogy rendeleteinek mindenkor engedelmeskedjen, – nehogy a szükséges egybefüggés s engedelmesség hiánya végett legkisebb baj is háromoljon a hazára.” Egyben közölte, hogy Mógát felhatalmazta, miszerint azokkal szemben, „kik rendeleteinek pontosan s híven engedelmeskedni vonakodnának, a fennálló hadi törvények értelmében járjon el”.⁸⁶ Nem tudni, hogy a Móga alá rendelt, de nem közvetlenül a főseregnél működő önálló csapatparancsnokok közül mások kaptak-e hasonló rendeletet, vagy Batthyány érzékelte, miszerint Görgeiben van némi hajlam az önállósodásra; esetleg a Szolnokról csak többszöri utasítás után történt elindulása miatt írta ezt az utasítást. Mindenesetre maga az utasítás valóban nem volt fölösleges, amint ezt az elkövetkező napok is megmutatták.

A Csepel-sziget parancsnoksága igen nagy önállóságot és tevékenységet igénylő beosztás volt. Batthyány és a magyar katonai vezetés ugyanis azzal a lehetőséggel számolt, hogy Jellačićnak a Balaton déli partján vonuló erői nem a Székesfehérvár–Martonvásár–Buda útvonalon folytatják előnyomulásukat a magyar főváros felé, hanem a Duna bal partjára átkelve, a védtelen Pest felől indítanak támadást.⁸⁷

Ezt az aggodalmat növelték a Karl Roth vezérőrnagy vezette, Szlavónia felől Baranya megyébe betört hadoszlop mozgásáról érkező hírek is.⁸⁸

Ezen a napon, szeptember 24-én a miniszterelnök katonai irodáján dolgozó Szabó Imre százados (Görgei egykori testőrtársa) Batthyány nevében értesítette a Csepel-szigeti erők addigi parancsnokát, Karl von Martiny századost, hogy a magyar főserg fel fogja adni Székesfehérvárt, s a velencei állásban ükőzik meg a bán seregével. Egyben tudatta, hogy a Jászkunságból (nemzetőri) csapatok érkeznek rövidesen a szigetre. Ezek beérkezte után lépjen érintkezésbe Móga erőivel, s azokkal összhangban működjön; az erősítések beérkezéséig azonban maradjon védelemben.⁸⁹

Görgei elsődleges feladata tehát az volt, hogy megakadályozza az ellenség esetleges átkelési kísérleteit. Maga Görgei szeptember 25-én utazott le gőzhajón a Csepel-szigetre. A rendelkezésére álló sereg egyelőre a Szolnokról magával hozott, mintegy 600 főnyi, négy századra felosztott jászkunsági önkéntes mozgó nemzetőrzászlóaljból, valamint egy nyolclelőves ágyúütegből állott. A négy századdal Szigetújfalut és Lórév községet szállta meg.⁹⁰

Az elkövetkező napokban Batthyány – a fent említett aggodalomtól vezettetve – újabb és újabb utasításokat küldött Görgeinek. Szeptember 25-én ugyanis Csány László kormánybiztos szeptember 24-én kelt jelentéséből olyan híreket kapott, amelyekből arra lehetett következtetni, hogy Jellačić Dunaföldvárnál szándékozik átkelni a Duna bal part-

⁸⁶ Közli Görgey: 1848 júniusától, 149.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1589.

⁸⁷ Lásd erre: Kohlmann József őrnagy 1848. szept. 23-i jelentését, valamint Batthyány aznap és másnap kelt intézkedéseit, közli őket Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1560–1562., 1569–1571., 1588–1589.

⁸⁸ Lásd erre Batthyány Kázmér jelentéseit, közli őket Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1517., 1552–1553., 1592–1593.; valamint Aidinger Pál pécsi polgármester két, szept. 21-én kelt jelentését, MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. (a továbbiakban: HM Ált.) 1848: 7193–7194. Mindkettő szept. 23-án érkezett a fővárosba.

⁸⁹ Közli [K[arl] W[ilhelm] M[artiny:]] *Bilder aus dem Honvédleben*. Zweite Ausgabe. Leipzig, 1854. 49–50. Martiny szintén Batthyánytól kapta megbízását, s noha szövegét nem közli, az emlékirataiban adott tartalmi ismertetés szerint ennek alapján ugyanolyan teljhatalommal rendelkezett, mint Görgei. Uo. 6., 32., 40.

⁹⁰ Lásd ere Görgei szept. 26-án hajnali 3 órakor Szigetújfaluból írott jelentését, közli Görgey: 1848 júniusától 165–166.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1626–1627.

jára.⁹¹ Ezért arra utasította Görgeit, hogy a Csepel-szigeten csupán néhány járőrt és csatárt hagyjon, ő maga pedig minden erejével keljen át a Duna bal partjára, s ott foglaljon olyan pozíciót, „melyet a legcélarányosabbnak tart az ellenség átmenetele meggátlására”. A feladat megoldásához teljes önállóságot adott neki azzal, hogy ha a bácskai táborból felrendelt székhely határőrszázlóját ott megjelenne, s annak parancsnoka rangban idősebb őrnagy, akkor annak adja át a parancsnokságot, „s neki mindenben buzgón segédkezet nyújtani, általában oda fog törekedni, hogy az egész működésben egybehangzás legyen, – nehogy ellenkező rendeletekkel a haza veszélyeztessék”.⁹² Az utasításhoz mellékelt nyílt rendeletben Görgeire bízta a parancsnokságot „a Duna mentében minden, nem egyenesen Móga altábornagy rendelete alatt álló sereg felett”.⁹³ Szintén e napon Görgei parancsnoksága alá rendelte a Szalay László alezredes parancsnoksága alatt álló, Dunaföldvárnál állomásozó Hunyadi-szabadcsapatot.⁹⁴

Ugyanezen a napon arról értesítette Görgeit, hogy ha Jellačić serege a Duna bal partjára kelne át, Móga serege Ercsinél, a Csepel-szigetnél fog átkelni; Görgei tehát gondoskodjon az ehhez szükséges átkelési eszközök biztosításáról és lefoglalásáról; s Görgei lelkére kötötte, „hogy Móga altábornagy úrral folytonos öszveköttetésben legyen, hogy a szükséges egyetértés s közremunkálás hiánya végett országunk még nagyobb veszélynek ne tétessék ki”.⁹⁵ Az Ercsinél a Pest városi hatóság által csináltatandó híddal kapcsolatban arra utasította Görgeit, hogy annak helyéről azonnal küldjön értesítést Mógának.⁹⁶

Szeptember 26-án két Baján található gőzöst és hét uszályt küldött Görgei rendelkezése alá a szükséges szállítások elvégzésére. Egyben felszólította Görgeit, ha azt tapasztalná, hogy valamelyik gőzös parancsnoka az ellenséggel szövetkezne, s annak segíteni akarna, a gőzöst „késlekedés nélkül lövesse össze”.⁹⁷ Ugyanezen a napon arra hivatkozva, hogy Jellačić seregének két hadoszlopa vonul felfelé, arra utasította, hogy szerezzen híreket az ellenség helyzetéről annak érdekében, hogy e hadoszlopok egyesülését a főerővel meg lehessen akadályozni. Ennek érdekében minden közlekedési eszközt kerítsen hatalmába, hogy szükség esetében azonnal átkelhessen a Dunán, s így vagy az említett egyesülést megakadályozza, vagy a magyar főerővel harcoló részt hátba támadhassa. Ha viszont a (Roth-féle) „nem a legválogatottabb katonákból s legfelebb 5–6000 emberből” álló hadoszlop a Duna bal partján vonulna fel, s Görgei elég erősnek érzi magát, támadja meg azt.⁹⁸ Ugyanezen a napon Görgei rendelkezései alá rendelte a Duna bal partján meghirdetett népfelke-

⁹¹ Csány jelentését közli: *Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849*. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert. 1. köt. Zalai Gyűjtemény. Zalaegerszeg, 1998. 327–328. és Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1584–1585.

⁹² Közli Görgey: *1848 júniusától*, 150–151.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1598–1599.

⁹³ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 152.

⁹⁴ Lásd erre Szalay László 1848. szept. 26-án Görgeihez írott jelentését, amelyben a miniszterelnöktől 1277. szám alatt aznap reggel kapott utasításra hivatkozik. Közli Görgey: *1848 júniusától*, 169–170. Az utasítás dátuma kikövetkeztethető abból, hogy a Görgeinek szóló szept. 25-i miniszterelnöki utasítások eredeti iktatószáma 1276/k.m.o., illetve 1278/k.m.o.

⁹⁵ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 153–154.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1599. Az ebben az értelemben aznap kiadott nyílt rendeletet közli Görgey: *1848 júniusától*, 155. Mógának nem Batthyány írt az ügyben, hanem Hrabovszky János báró, altábornagy, budai főhadparancsnok. A levél másolatát a Batthyányi katonai irodáján dolgozó Szabó Imre tábornoki százados, Görgei barátja még aznap megküldte Görgeinek. MOL Görgey-lt. b/15/1. fasc.

⁹⁶ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 156.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1600.

⁹⁷ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 159.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1617–1618.

⁹⁸ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 160–161.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1618.

lés erőit, s arra hivatkozva, hogy Jellačić hadoszlopai – eltekintve az említett, 5–6000 főnyi, Pécs felől közeledő seregrésztől – már egyesültek, utasította, hogy ez utóbbit igyekezzon megtámadni.⁹⁹ Szintén e napon egy az ellenséggel való összejátszással gyanúsított, Erzsibe utazni szándékozó Pest városi mérnök letartóztatására is utasította az őrnagyot.¹⁰⁰

Közben Görgei erői jelentősen növekedtek. A Szolnokról magával hozott jászkun önkéntes nemzetőri zászlóalj mellé szeptember 26-án éjjel 11 órakor megérkezett a Szabolcs megyei önkéntes mozgó nemzetőrzászlóalj, valamint egy fél ágyúüteg¹⁰¹. Batthyány, mint láttuk, szeptember 25-én a parancsnoksága alá rendelte a Szalay László vezette Hunyadi-szabadosapat 1505 főnyi állományát, s automatikusan Görgei parancsnoksága alá került a csapat mellé beosztott, még Móga által a székesfehérvári táborból kikülönített két századnyi huszár a 9. (Miklós) huszárezredből.¹⁰² Szalay csapata s ezáltal Görgei emellett megkapta a korábban Székesfehérvárott állomásozó 1. honvéd hatfontos gyalogüteg felét, 4 löveget is, de ez a Jánossy Sándor hadnagy vezette félüteg csak a huszárok után ért Dunaföldvára.¹⁰³

Görgei szeptember 26-án hajnali 3 órakor küldte első jelentését a Csepel-szigetről Batthyáynak a sereg állásáról.¹⁰⁴ Másnap hajnalban Szalay előző nap kelt jelentéséből arról értesült, hogy az ellenség elővédje már Szilasbárháson van, s a Dunaföldvár felé közeledő ellenséges oszlop 7000 főből áll. Szalay ereje gyengeségére hivatkozva tüzérseget kért Görgeitől, valamint azt javasolta, hogy a Duna bal partján Soltnál gyülekező 3500 főnyi nemzetőrség egy részét is szállítsák át Földvár védelmére.¹⁰⁵

Görgei a jelentést véve szeptember 27-én a szabolcsi zászlóaljjal két gőzzessel Dunaföldvára indult, hogy megerősítse az ottani átkelőt, „vagy az ellenség támadását visszautasítandó, vagy pedig netalán kedvező alkalomhoz képest őt magát megtámadandó”. Mindezt jelentette Batthyáynak és Mógának is.¹⁰⁶ Miután azonban ott nem tapasztalt az ellenség támadására utaló jeleket, a szabolcsi zászlóaljat otthagya, majd visszatért gőzhajón Erzsibe. A felesleges útról meglehetősen ingerült hangon számolt be a miniszterelnöknek, némileg tágabb dimenziókba helyezve az ügyet: „Hamis hírek következtében indultam én

⁹⁹ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 162–163.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1619. A népfelkeléssel kapcsolatban kiadott nyílt rendeletet közli Görgey: *1848 júniusától*, 164. A Duna bal parti népfelkeléssel kapcsolatban kiadott egyéb rendeleteket közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1614–1615.

¹⁰⁰ Közli Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1620.

¹⁰¹ Lásd erre Görgei István szept. 26-án éjjel 11-kor kelt jelentését, közli Görgey: *1848 júniusától*, 172.

¹⁰² Lásd erre Szalay László 1848. szept. 26-án Görgeihez írott jelentését. Közli Görgey: *1848 júniusától*, 169–170.

¹⁰³ Sz[abó] Gy[örgy]: *Egy Honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben*. Budapest, 1875. 17. (A szerző nevét a HL 1848/49-ben található kézirat alapján állapítottam meg). Szalay szept. 26-án még mindig tüzérseget kért Görgeitől. Görgey: *1848 júniusától*, 171. Szeptember 28-án a négy löveg már ott volt, lásd erre: László Károly: *Katonai életemből*. Napló, 1848. szept. 25-e és 1851. szept. 10-e között. Sajtó alá rendezte Pordán Ildikó. Budapest, 2001. 5.; szept. 28-án este 9-kor értek Adonyba. Görgey: *1848 júniusától*, 189. Jánossy parancsnokságára lásd uo. 225. Az üteget később az Ozoránál zsákmányolt lövegekből egészítették ki teljes üteggé. László Károly 9.; Jalovics György: *Adatok*. In: Vahot Imre – Gánóczy Flóris (szerk.): *Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-iki és 1849-iki magyar hadjáratból*. Pest, 1861. 1. köt. 45.

¹⁰⁴ A fogalmazvány alapján közli Görgey: *1848 júniusától*, 165–166.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1626–1627. Talán ez volt az a jelentés, amelyet a hadügyminisztérium szept. 28-án Batthyány után küldött a táborba. Fogalmazvány. MOL HM Ált. 1848:7369–7370.

¹⁰⁵ Szalay jelentését közli Görgey: *1848 júniusától*, 171.

¹⁰⁶ A Batthyányhoz szept. 27-én reggel 5 órakor intézett jelentést közli Görgey: *1848 júniusától*, 176.

ma reggel a szabolcsi zászlóaljjal oly elszántan Földvára: hamis hírek következtetésének tulajdoníthatom én egyedül azon miniszteri elnöki rendeleteket, melyek engem a Duna bal partjára, azaz Kiskunságra átlutasítanak: és – ki tudja – talán hamis hírek egyedül is az oka [!], a mi fő dunántúli armádiáknak szünetlen visszavonulásának.”¹⁰⁷

Nem tudni, hogy e levél írásakor Görgei kezében volt-e már az a levél, amelyet jó barátja, korábbi testőrtársa, a miniszterelnök katonai irodáján dolgozó Szabó Imre százados írt hozzá. „Móga mindegyre retirál, Jellachich már Fehérvárott van, – nem tudjuk, mi lesz ebből?” – kezdte a levelet. Majd közölte Batthyány üzenetét: Görgei keljen át csapataival a Duna jobb partjára. „Barátom, ne csudálkozz, hogy ily sok ellenkező rendeletet kapsz! – bizony bajos, – hol a premier diktálja az eljárási módot a táborban, – amennyire lehet, én ugyan módosítom, de hiába! – én tudom, hogy nem oly csekélység egy sereget híd nélkül egy oly nagy folyón áttenni!” – magyarázkodott. Görgei tehát akár Dunaföldvárnál, akár Erscsinél keljen át, s támadja hátba Jellačićot. „Tégy úgy, mit legcélszerűbbnek tartasz, – Meszéna¹⁰⁸ megmondhatja bővebben, mit kíván a gróf, – egyéberánt tedd, mit jónak tartasz, mert denique a hely színén lehet csak meghatározni, mit kelljen tenni.” Szabó ezután megjegyezte, hogy Mógában soha nem volt nagy bizalma, „de most már minden hitelem csökkenik. Ennyire nem hagytam volna semmi esetre éléhaladni.” Végül így fejezte be: „Bened sok bizalmam van, – s reményem, hogy azt fényesen fogod igazolni.”¹⁰⁹

Ez volt Batthyány utolsó – noha Szabó által közvetített – üzenete Görgeihez, s egyben az utolsó, a fővárosban kiadott katonai jellegű intézkedése. A miniszterelnök ugyanis aznap délután 3 órakor a táborba utazott, hogy a magyarországi csapatok fővezérévé kinevezett Lamberg Ferenc gróf, altábornaggyal találkozzon. Elképzelhető, hogy elindulása előtt még kézhez kapta Görgei aznap hajnali 5 órakor írott jelentését; s az is elképzelhető, hogy a többi, ezen a napon írott jelentést is Batthyány után küldték a táborba.¹¹⁰

Görgei Adonyba történt visszatérése után még aznap újabb jelentést írt Batthyáynak. Ebben röviden visszautalt az előző jelentésére, majd – talán a Szabó Imrétől kapott levél hatása alatt is – immáron nyíltan bírálta a fővezért. „Móga gyáva magaviseletével meg fog hiúsítani minden törekvéseinket és közös vesztünk lesz a következtése.” Majd így folytatta: „Miniszterelnök úr jelenleg diktátorkodik! Mondok egy bátor szót. – Jövőnk igazolni fogja ítéletem igazságát. – Armádiánk nagyobb részét ki vezeti? Móga – Teleki – Holtsche! – Mógát nem ösmerem, de jelen magaviselete eleget mond ellene. Az oly vezér, aki már előre azt megvallja, hogy ő retirálni fog, soha, de soha se fog győzni. – Telekit személyesen ösmerem, és teljes meggyőződés, hogy rosszabb vezér nincsen széles Magyarországon: sőt, ő teljességgel nélkülözi mindazon tulajdonságokat, kik egy vezérhöz megkívántatnak.”¹¹¹ – Holtsche jó káplár, de tovább még legjobb akarata sem ér. – Hogy főszeregünk már Velenecén volt tegnap, elég tény, hogy a vezérek verekedni nem akarnak. Mert ha akarnának, akkor több sebesülteink, holtaink volnának.” A dunántúli hadsereg felső vezetésének bírálata

¹⁰⁷ A szept. 27-én délután 1 órakor az Argó gőzös fedélzetén írott jelentést közli Görgey: *1848 júniusától*, 177.

¹⁰⁸ Meszéna Ferenc tábornoki százados, akit Batthyány előző nap küldött Görgeihez. Lásd erre Batthyány szept. 26-i utasítását Görgeihez, közli Görgey: *1848 júniusától*, 162–163. és Urbán: *Gróf Batthyány Lajos iratai*, 2. köt. 1619.

¹⁰⁹ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 173–174.

¹¹⁰ A délután 1 órakor írott jelentés aznap szintén a fővárosban volt. Lásd erre az eredetint található feljegyzést. „Érk. szept. 27-n. 1848. – 11/10. 848”. MOL HM Ált. 1848:8149.

¹¹¹ Teleki volt Görgei ezredparancsnoka a 12. (Nádor) huszárezrednél. Viszonyukra lásd: Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága*, 157–158., 203–204., 222., 241–242.

után jött a következtetés: „Méltóságod megmentheti a hazát, ha vezérnek oly egyént nevez ki, aki mer. Különben veszve vagyunk. – Én a dunáninneni népfelkelésnek parancsnokának vagyok kinevezve. Iparkodni fogok ezen hivatalnak megfelelni.” A szövegből tehát egyértelműen következik, hogy a forradalmi hevületű őrnagy tudná, mit kellene tennie, ám, ahogy az a jelentésből kiderül, erői igen csekélyek. „Várom tehát, hogy minden Pesten késszen lévő katonaság, rendes vagy nemzetőrség, azonnal Lóréra vagyis Adonyra fog szállíttatni. – Várom továbbá, hogy Mógának meghagyni méltóztatik Miniszterelnök úr, hogy továbbá *semmi szín* alatt ne retiráljon, hanem előre nyomuljon.” Végül elvárja, hogy a miniszterelnök gondoskodik a parancsnoksága alá rendelt gőzhajók széntartalékáról és elegendő pénzről, „hogy fenn ne akadjanak”.¹¹² A még forradalmi időkben is meglehetősen szokatlan hangvételű levél, amelyben Görgei egyszerre jelezte tettekrekésztségét, s ezzel mintegy ellenpontozta az előljáróiról írott, egyébiránt nem egészen alaptalan bíráló sorokat, már aligha jutott Batthyány kezébe. A levél azért is érdekes, mert az egyenlőség eszméjét szívvel-lélekkel valló honvéd őrnagy mintha tudomást sem venne benne a kettejük között meglévő társadalmi különbségről.¹¹³

Görgei Adonyba érkezése után röviddel – nyilván Szabó levelének hatására – a Hunyadi-szabadcsapatot a Földváron lévő 4 löveggel és a 9. (Miklós) huszárezred egy osztályával Adonyba vezényelte.¹¹⁴ Görgei emellett attól is tarthatott, hogy a Dunaföldvárnál elszigetelten álló csapatot Roth felfelé nyomuló hadosztálya esetleg felmorzsolhatja.¹¹⁵ Szeptember 28-án jelentette Batthyánynak, hogy aznap megpróbálja megkeresni az ellenség jobbszárnyát, „s talán meg is támadom holnap”. Ekkor a jászkun zászlóaljon kívül immár a Hunyadi-szabadcsapat két százada is rendelkezésére állt.¹¹⁶ Szeptember 28-án délután 5–6 óra között Görgei a Hunyadi-szabadcsapat 140–150 emberével Adonyból felderítésre indult. Egy 20 főnyi osztagot Meszéna Ferenc százados vezetésével Velence, egy 60–70 főnyit Vásárhelyi István hadnagy vezetésével Seregélyes felé küldött, ő maga pedig 80 fővel Sárosdra indult, ahová 29-én éjjel után érkezett meg, ahonnan egy ötfős különítményt küldött előre Abára. A történelekről Sárosdról küldött jelentést Batthyánynak szeptember 29-én hajnali 5 órakor.¹¹⁷ (Ez volt az utolsó olyan jelentése, amelyet a miniszterelnöknek küldött, ám azt Batthyány már bizonyosan nem kapta meg.) A Seregélyesre küldött csapatot még 40 fővel erősítette meg, s ennek biztosítására további 60 főt indított Szolgaegyházára.¹¹⁸ Görgei az általa vezetett osztaggal egészen Abáig hatolt előre, majd onnan tömeges népfelkelést hirdetett, s ennek szervezésére Abán, Sárkeresztúron „és a körül-fekvő jóérezsű magyar nép lakta helységekben” a Hunyadi-szabadcsapat összesen 30 közbiztását helyezte el, a többi 50 főt pedig a székesfehérvári országút figyelésére Soponyára rendelte.¹¹⁹

¹¹² Közli Görgey: *1848 júniusától*, 178–179.

¹¹³ A levél értékelésére lásd: Urbán: *Kossuth és Görgey* 46.

¹¹⁴ Görgey: *1848 júniusától*, 179., 187., 189.; László: *Napló katonai életemből*, 5–6.

¹¹⁵ Görgey: *Életem és működésem*, 1. köt. 144–145.

¹¹⁶ Lásd Batthyányhoz Adonyból szept. 28-án írott levelet, közli Kossuth és Görgei levelezése, 47–48.

¹¹⁷ Közli Görgey: *1848 júniusától*, 187.

¹¹⁸ Lásd erre Trangoss István százados szept. 29-én reggel fél 6-kor írott jelentését Görgeihez, közli Görgey: *1848 júniusától*, 189.

¹¹⁹ Lásd erre Görgei szept. 30-i jelentését a képviselőháznak, közli Steier: *Görgey és Kossuth*, 58–59.; Görgey: *1848 júniusától*, 213–214. és Kossuth és Görgei levelezése, 51–52. A népfelkelés meghirdetésére lásd még Görgei szept. 29-én Abán kelt felhívását a ladányi lakossághoz. MOL. HM Ált. 1848:11.865.

Mint már említettük, Batthyány szeptember 27-én délután utazott a magyar főszereg sukorói táborába, hogy ott Lamberggel találkozzon. A kinevezett fővezért azonban nem találta ott, s az általa Jellačićhoz átküldött futár a bán székesfehérvári főhadiszállásán sem lelte; sőt, Jellačić Lamberg kinevezéséről és küldetéséről sem tudott semmit. Batthyánynak csak annyit sikerült elérnie, hogy a bán – a helyzet tisztázódásáig – leállította az előnyomulását. Szeptember 27-én a magyar országgyűlés Batthyány távollétében Kossuth indítványára – a kinevezésről szóló uralkodói kiáltvány miniszteri ellenjegyzés nélküli kibocsátására hivatkozva – törvénytelennek és érvénytelennek nyilvánította Lamberg kiküldetését, s megtiltotta, hogy bárki is engedelmeskedjék neki. Amikor a fővezér polgári ruhában, katonai kíséret nélkül a fővárosba érkezett, a tömeg ott már halálra kereste, s szeptember 28-án a kora délutáni órákban a hajóhid budai hídfőjénél a tömeg áldozatául esett.

A képviselőház szeptember 27-i határozatát három országgyűlési biztos vitte a sukorói táborba, s megpróbálták elérni, hogy azt a hadsereg körében hirdessék ki. Batthyány felépésének hatására a biztosok a szeptember 28-i sukorói haditanácson elálltak e követeléseiktől, ugyanakkor a miniszterelnöknek azt is sikerült elérnie, hogy Móga és tisztjei kijelentették, ha Jellačić másnap támad, visszaverik a támadást. A haditanács után, az esti órákban kapta a hírt Lamberg meggyilkolásáról.¹²⁰

A miniszterelnök úgy vélte, hogy ha már az élő Lamberggel nem sikerült megakadályoznia a fegyveres összecsapást, megpróbálja azt a halott nevében. Ezért Jellačić táborába sietett. Szeptember 29-én korán reggel Székesfehérvárról megjelent rokonánál, Zichy Ödön grófnál, aki 1848 áprilisa előtt Fejér megye főispáni helytartója volt. Találkozásukról semmi közelebbit sem tudunk, de az bizonyos, hogy ezt követően együtt keresték fel Jellačićot. Nem tudjuk, hogy Zichy jelen volt-e a találkozón, vagy csupán elkísérte Batthyányt. Batthyány itt arra akarta rávenni a bánt, hogy ne folytassa előnyomulását, vagy ha mégis, akkor oldalirányba vonuljon el. Jellačić mindkét kérésre nemmel válaszolt, s Batthyány eredmény nélkül utazott el Veszprém felé.¹²¹

Zichy viszont, miután szeptember 29-én a horvát sereg megindult a Velencei-tó északi partján állomásozó magyar sereg ellen, állítólag a város sorompóiig kísérte el a horvát csapatokat, s ott „jó és szerencsés végzést kívánok, uraim” szavakkal búcsúzott tőlük.¹²² Ugyanezen a napon unokaöccse, Zichy Pál kilépett vértess százados társaságában kálozi birtokára indult. Az utazáshoz Jellačićtól menlevelet is kapott a dél felől közeledő Roth tábornokhoz. Útközben Soponyán a Hunyadi-szabadcsapat katonáival találkoztak. Az előőrs parancsnoka letartóztatta és megmotozta a két grófot, s ekkor került elő a Jellačić-féle menlevél, valamint egy kötegni cs. kir. kiáltvány.¹²³ Ezután Abára, majd onnan szeptember 30-

¹²⁰ A haditanácsra lásd: Hermann Róbert: *Pákozdi kérdőjelek*. In: A Drávától a Lajtáig. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez. Budapest, 2008. 82–90.

¹²¹ Hauptmann, Ferdinand: *Jelacic's Kriegszug nach Ungarn 1848*. Graz, 1975. 2. köt. 220–222.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 377–380.

¹²² MOLH 69. Igazságügy Minisztérium. Büntető-törvénykezési osztály iratai. 1848. 121. kútfő. 6. tétel. I. csomag (Fejér megye). No. 3–4., 15., 17. Kossuth Hírlapja, 1848. okt. 7. No. 85. „Fejér megye. okt. 3.”; A menlevelet magyar fordításban közli Görgey: *1848 júniusától*, 222. Zichy búcsúja a horvátoktól: *Idősb Szőgyény Marich László országbíró emlékiratai*. Kiadják fiai. Budapest, 1903. 1. köt. 96.

¹²³ A – magyar miniszteri ellenjegyzés nélküli – kiáltványok egyikében V. Ferdinánd szeptember 22-i dátummal közölte Magyarország népével, hogy nem engedi meg a hadsereg kettészakítását és a magyarországi bankjegykibocsátást; szándéka továbbra is a rend helyreállítása, s elítéli az önkényes paraszti földfoglalásokat. Egy ugyanezen a napon a Magyarországon állomásozó cs. kir. hadsereghez intézett kiáltványában elítéli a cs. kir. katonák átlépését a honvédségbe és a szabadcsa-

án Adonyba kísértette őket. Az Adonyba érkező Görgői a népharag elől a Csepel-szigetre szállította, s a Batthyánytól kapott szeptember 24-i kinevezési okirat alapján hadbíróság elé állíttatta őket. A hadbíróság Zichy Ödönt halálra ítélte, s az ítéletet még aznap végre is hajtották; Zichy Pált pedig kísérettel a fővárosba küldték.¹²⁴

Batthyány október 2-án Bécsben ellenjegyezte Vay Miklós báró miniszterelnöki kinevezését, és beadta lemondását. Egyidejűleg tájékoztatta erről a magyar országgyűlést, és közölte, hogy lemond képviselői megbízatásáról is. Zichy kivégzéséről még Bécsben értesülhetett, de – noha a felesége, Zichy Antónia révén a kivégzett gróf távoli rokona volt – nem tudunk arról, hogy miképpen reagált a hírré. Október 5-én elhagyta a császárvárost, és Sopronba ment. Október 10-én csatlakozott a Jellačić Horvátországba hazaküldött csapatai, Todorović vezérőrnagy mellékoszlópa ellen induló vasi mozgósított nemzetőrség táborához, ám 11-én Hegyfalunál leesett lováról, és kificamította a kezét.¹²⁵

Tíz nap múlva, október 21-én megjelent a lajtai hadsereg táborában, ahol ismét találkozott Görgőivel. Görgői a Roth-hadoszlop elleni sikeres hadművelet során ezredessé lépett elő, s immáron dandárparancsnok volt a lajtai seregnél. Görgy István szerint Batthyány „gyalog közvitéz” egyenruhát viselt. „Itt legalább oly helyet pótolok, hol sikerrel teljesíthetek kötelességet” – mondta volna a gróf. Ha a találkozás tényét nem is vonhatjuk kétségbe, a közvitézi egyenruha és az idézett kijelentés kevésbé valószínű; ennek Batthyány egész későbbi szerepe ellene szól.¹²⁶

Batthyány ugyanis mind saját későbbi haditörvényszéki vallomása, mind Móga Jánosnak Batthyány perében tett vallomása szerint egyszerű szemlélőként volt ott a táborban. A magyar hadsereg e napon lépte át másodszor a Lajtát, hogy a Jellačić és Windisch-Grätz tábornagy csapatai által szorongatott bécsi forradalmároknak segítséget nyújtson. Móga – Batthyány vallomása szerint – arról panaszkodott neki, hogy kellemetlen helyzetben van, nincs kedve átlépni a határt, s hogy várja Windisch-Grätz válaszát, akihez futárt küldött. Batthyány ezután – mivel érdekelte a parlamentter által hozott válasz – törött karral Stix-neusiedelbe lovagolt. Ide érkezett vissza Lázár György gróf, a parlamentter, s az ottani plé-

patokba; a magyar legénységnek az idegen tisztekkel szembeni engedetlenségét; végül kifejezi véleményét, hogy a hadsereg valamennyi vezetője arra fog törekedni, hogy elkerüljék a hadsereg egy mással szembenálló részei közötti összeütközést. Mindkettőt közli Pap Dénes: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez 1848–1849.* 2. köt. Pest, 1869. 39–44. Értékelésükre lásd: Urbán Aladár: *Pákozd, 1848.* Budapest, 1984. 195–196.; Spira György: *Egy Jellačić-önportré.* In: uő.: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989. 193–194.; Urbán Aladár: *Népi tételek Lamberg felett. Beszámolók, emlékezések, tanúvallomások. Századok, 30. évf. (1996) 5. sz. 1065–1066.*

¹²⁴ A Zichy-ügyre lásd: Görgy: *Életem és működésem,* 1. köt. 144–165.; Görgy: 1848 júniusától 45–62., 213–224.; Urbán: *Kossuth és Görgy,* 51–56.; Hermann Róbert: *A rendőrmíniszter és a Zichy-gyémántok.* Székesfehérvár, é. n. [1994.]

¹²⁵ A részletekre lásd: Urbán Aladár: *Batthyány Lajos és a vasi fölkelősereg 1848 szeptember-októberében.* Hadtörténelmi Közlemények, 98. évf. (1985) 4. sz. 786–800.; Varga János: *Batthyány és az 1848. évi szeptemberi válság.* In: Csorba László–Erdődy Gábor–Gerő András–Hermann Róbert–Molnár András–Urbán Aladár–Varga János: *Batthyány Lajos emlékezete.* Szombathely, 2000. 93–98.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos,* 381–382., 395–402.

¹²⁶ Görgy: *1848 és 1849-ből,* 1. köt. 17. Hasonló szellemű, de még képtelenebb leírást ad a történetekről Görgyné naplója, Az Est, 1911. febr. 16. 8. Eszerint Batthyány közlönvédi: egyenruhában tisztegett Görgőinek, majd amikor az csodálkozott, mosolyogva ezt mondta: „Mint miniszter, nem használhatok már hazámnak, hát megpróbálom, mint közkatona.” Vö.: Urbán Aladár: *Batthyány Lajos a népképviseleti országgyűlésen 1848 decemberében.* Századok, 125. évf. (1991) 2. sz. 213–214.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos* 402.

bánosnál összegyűlt a haditanács, amelyen Móga, Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke és Wenckheim Béla is részt vett. Itt pro és kontra sok érv elhangzott a határ átlépése mellett és ellen [valószínűleg inkább a támadás folytatása és a visszavonulás mellett és ellen, mert az említett esetre már a határátlépés után, osztrák területen került sor – H. R.], s Batthyányt is megkérdezték, mi a véleménye. Erre ő fennhangon azt válaszolta, hogy sem politikai, sem katonai minőségben nincs jelen, csupán kíváncsi nézőként, s tartózkodott minden megnyilatkozástól. Erre többen szemrehányásokkal illették, hogy ilyen nehéz időkben mindenkinek kell, hogy bátorsága legyen véleménye kimondására, mire Batthyány köntörfalazás nélkül kimondta: ő amellet van, hogy a hadsereg vonuljon vissza. Kifejtette, hogy a Móga számára kiadott parancs kivihetetlen, hiszen egyrészt azzal bízta meg, hogy minden további nélkül lépje át a határt, másrészt azonban ne kockáztassa a sereget. Ezért azt tanácsolta, forduljanak vissza, mert így Móga megszabadulhat a súlyos felelősségtől, s átháríthatja azt arra, akitől a parancs származott, nevezetesen Kossuthra, akit amúgy is a táborba vártak, s ennél fogva az a parancsokról és végrehajtásukról maga dönthetett. Pázmándy és Wenckheim egyetértett ezzel, s a sereg visszafordult.¹²⁷

Batthyány vallomásaiban nincs szó Görgei jelenlétéről; igaz, más tiszteket sem említ név szerint. A Móga perében tett vallomása szerint „az osztrák [azaz cs. kir.] tisztek nyíltan kijelentették, hogy a határt ellenséges szándékkal a továbbiakban nem akarják átlépni – a sajátlag magyar hadsereg [vagyis a honvédség, az önkéntes mozgó nemzetőrség tisztikara] azonban ezzel ellentétesen vélekedett, és Csány, valamint a többi kormánybiztosok azon igyekeztek, hogy a Kossuth-féle parancs követését elérjék.”¹²⁸ Miután Görgei az elmúlt napokban mindvégig a határ átlépése mellett érvelt, valószínűsíthető, hogy őt is ez utóbbi csoporthoz sorolhatjuk – ha egyáltalán ott volt a haditanácson, amit emlékirataiban egyáltalán nem említ.¹²⁹

A volt miniszterelnök – híven korábbi magatartásához – életveszélyesnek tartotta a szembezárlást a birodalom egyesült katonai erejével. A honvédezeredcs pedig – emlékiratai szerint – úgy vélte, hogy noha a Batthyány kormányát felváltó Országos Honvédelmi Bizottmány által történő kormányzás nem felel meg az ország alkotmányának, a horvát betörés, Lamberg kinevezése és a magyar országgyűlést feloszlató október 3-i manifesztum kibocsátása után „a Honvédelmi Bizottmány megalakítása Batthyány Lajos gróf visszalépése után a kényszerű önvédelem előírta rendszabály volt”, s a hadsereg mindaddig köteles az országgyűlés által kinevezett végrehajtó hatalomnak engedelmesskedni, „ameddig maga az országgyűlés állhatatosan az alkotmányhoz ragaszkodik”.¹³⁰

Batthyány és Görgei útjai utoljára 1849. január elején keresztezték egymást. Görgei ekkor már a feldunai hadsereg, majd hadtest főparancsnoka volt, s a sereg élén immáron több mint két hete visszavonult Windisch-Grätz főserege elől. A Görgei segítségére a Mura melőléről felrendelt Perczel Mór hadtestét december 30-án Mórnál súlyos vereség érte, s ennek következtében a Kossuth vezette Országos Honvédelmi Bizottmány a főváros kiürítése

¹²⁷ Károlyi Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre.* 2. köt. Budapest, 1932. 215–217.; Urbán: *Batthyány a népképviseleti országgyűlésen,* 277–278.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos,* 402–405.

¹²⁸ A vallomást közli Hermann Róbert: *Újabb adatok a Batthyány Lajos elleni felségárulási perhez.* In: Csorba László – Erdődy Gábor – Gerő András – Hermann Róbert – Molnár András – Urbán Aladár – Varga János: *Batthyány Lajos emlékezete.* Szombathely, 2000. 117–119.

¹²⁹ Görgey: *Életem és működésem,* 1. köt. 198–199., 201. Téves, október 17–18-i datálással lásd: Görgey: *Görgey Arthur ifjúsága,* 429–432., illetve Görgey: *1848 júniusától,* 121–124.

¹³⁰ Görgey: *Életem és működésem,* 1. köt. 200.

mellett döntött. A javaslatot december 31-én az országgyűlés zárt, majd nyílt ülésen tárgyalta, s a képviselők is elfogadták azt a javaslatot, hogy a Ház ideiglenesen tegye át a székhelyét a Tiszántúlra, Debrecenbe. Már a zárt ülésen elhangzott az indítvány, hogy Windisch-Grätzhez békekövetséget kellene küldeni. A nyílt ülésen Batthyány, aki alig egy napja volt ismét tagja a népképviselői országgyűlésnek, azt javasolta, hogy csak az OHB és a minisztériumok költözzenek Debrecenbe, az országgyűlés várja be Pesten a békekövetség eredményét. Miután e javaslat elfogadása egyet jelentett volna azzal, hogy az OHB Debrecenben parlamenti felhatalmazás nélkül működik, a felszólalók többsége ezt elfogadhatatlannak tartotta, mire maga Batthyány is kijelentette, hogy visszaveszi indítványát.

A küldöttség tagjaivá az országgyűlés Majláth György országbíró, Mailáth Antal volt kancellárt, Lonovics József egri érseket, Batthyány Lajos grófot és Deák Ferencet választotta.¹³¹ Az elkészült jegyzőkönyv és határozat szerint a kiküldöttek „az ellenség fővezérétől fegyvernagyvást és a céloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak; sőt, a körülmények úgy hozván magukkal, magához ő cs. k. felségéhez, Ferenc Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshoz jelentésük elváratik.” Az ülés éjjel 11 órakor ért véget.¹³²

Deák másnap, 1849. január 1-jén felkereste Majláth György társaságában Mailáth Antalt, aki megkérdezte tőle, gondoskodott-e már katonai kíséretéről és útleveleiről. Deák nemel válaszolt, de hozzátette, hogy azonnal felkeresi Kossuthot. Így is tett, ám sem Kossuthot, sem Madarász Lászlót, az Országos Rendőri Hivatal vezetőjét nem találta már a helyén. Fellett viszont néhány aláíratlan útlevelet, s ezeket magához vette. Deák meghallotta, hogy Nyáry Pál, az OHB helyettes elnöke még a fővárosban van. Deák felkereste Nyáryt, aki magához hívatta Répásy Mihály vezérőrnagyot, a tartalék hadtest parancsnokát. Nyáry levelet írt Görgeinek, s kérte a küldöttség átbocsátását az ellenséghez, illetve a kíséret kirendelését. Duka Tivadar emlékirata szerint Nyáry a levélben közölte Görgeivel, „hogy az elnök már eltávozott Pestről, s az országgyűlés s kormány tagjai is nemsokára utána menendők lesznek; a 31-ki ülésben azonban elhatároztatott négy tagnak kiküldetése, kiknek a béke-

¹³¹ A békekövetségre lásd Deák és társai 1849. január 4-én és 14-én kelt jelentéseit, és Csengery Antal Deák 1866-os elbeszélése alapján írott emlékeztetését. Közli: *Deák Ferenc beszédei*. Sajtó alá rendezte Kónyi Manó. 2. kiadás. Budapest, 1903. 2. köt. 367–380. Ehhez fűzött kommentárokat Melczer István. Lásd: Csengery Antal: *Deák békekövetsége Windisch-Grätznél*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Szószerk és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–49-ből*. Budapest, 2000. 410–416.; Kellemesi Melczer István: *Deák Ferenc békekövetsége*. In: uo. 416–419. A korabeli források közül kiemelendő még Windisch-Grätz 1849. január 3-án Schwarzenberghez írott levele, közli Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, 2. köt. 117–119., magyar fordításban közli Deák Imre: *1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben*. Budapest, é. n. 1942. 289–290. és Urbán Aladár (szerk.): *Batthyány Lajos főbenjáró pöre*. Ford. Kurucz György. Budapest, 1991. 46–47.; *Madarász László emlékiratai és önéletrajzi levelei*. In: *Szószerk és csatatér*, 203–204. Az összefoglaló munkák közül lásd: Ferenczi Zoltán: *Deák élete*. Budapest, 1904. 2. köt. 205–213.; Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, 1. köt. 3–9., 18–28.; Urbán: *Batthyány a népképviselői országgyűlésen*, 217–224.; Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogása és halála*. In: Körömczi Katalin (szerk.): *Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. „... minden hazám javára, ami csekély erőmből kitelik”. Budapest, 1998. 157–159.; *Deák Ferenc tevékenysége 1848 októberétől a szabadságharc végéig*. In: Molnár András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalai Gyűjtemény 43. köt. Zalaegerszeg, 1998. 197–209.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 408–419.

¹³² Az ülés jegyzőkönyvét közli Kossuth Lajos összes munkái. 13. kötet. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. I. rész. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1952. 941–952.

kötés feltételei iránt tanácskozni herceg Windisch-Grätz-cel a feladatuk, s kéri a fővezért, bocsátaná s illetőleg kísértetné át azon urakat az ellenség főhadiszállására”.¹³³

Répassy egy tisztet küldött Görgeihez Nyáry levelével, s a tiszt rövidesen visszatért azzal a hírrel, hogy a katonai kíséretet kirendelték, s megtették az intézkedéseket a küldöttség átbocsátására. A tiszt megjegyezte, hogy „a táborban nagy a neheztelés, hogy a hadsereg megkérdezése nélkül akar alkudozni az országgyűlés”. Közben megérkezett Nyáry lakására Csány László fő kormánybiztos is, akit Kossuth a főváros kiürítésének irányításával is megbízott. Csány szintén levelet írt Görgeinek, s közölte, hogy az OHB elhagyta a fővárost, illetve hogy az országgyűlés küldöttséget küldött az ellenséges táborba.¹³⁴ Csány maga is kiállított egy útlevelet a küldöttség tagjainak. Rövidesen megjött Schmidegg Kálmán gróf, százados, Csány nevelt fia. Schmidegg szintén említette a hadsereg neheztelését, mire Csány leszidta: „A hadsereg ne politizáljon.”

A küldöttség tehát megindult, s késő délután rövidesen Görgei Promontoriumban lévő főhadiszállására érkezett. A küldöttség tagjai Görgeit nem találták ott, mert éppen az előőrsoket ment megszemlélni. Pusztnik Henrik alezredes, Görgei vezérkari főnöke fogadta őket, s közölte, hogy kirendelte a kíséretet, sőt arról is tudomásuk van, hogy jól fogják fogadni a küldöttséget. „Talán levél?” – kérdezte Batthyány. Pusztnik habozva igenlel felelt, de nem tudta azt előmutatni. Deák visszaemlékezése szerint a főhadiszálláson nem éppen kedvező hangulatot találtak. (A főhadiszálláson azért is nagy volt a neheztelés a követküldés miatt, mert alig néhány órája érkezett meg Kossuth újabb levele, amelyben támadásra bízta Görgeit, s a tisztek többsége a követküldés és a támadási biztatás tényét nem tudta összeegyeztetni.)¹³⁵ Pusztnik – Duka Tivadar visszaemlékezése szerint délután 5 óra táj-

¹³³ „Közlés, hogy a képviselőház részéről egy küldöttség küldetett az ellenséges táborba, s ez átengedendő”. Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti igtatókönyve [sic!] No. 378. Duka ismertetését lásd Hermann Róbert: Duka Tivadar visszaemlékezése. Fons, 4. évf. (1997) 2. sz. 163–164.

¹³⁴ „Az OHB Pestről történt távozására és egy küldöttségnek az ellenség táborába történő átengedése vonatkozó közlés”. Német nyelvű kivonat. MOL Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti igtatókönyve [sic!] német eredetiben közli Hermann Róbert: *Görgei Artúr és Csány László levelezése, 1848 október–1849 május*. II. közlemény. Fons, 5. évf. (1998) 2. sz. 196. Csány maga is rosszalta a békekövetség kiküldését: „Az a Windisch-Grätzhez küldés, József Ferenc császárhoz, királhoz-e? az Isten, ki tudja, rosszabb hatású egy csatavesztésnél. Az maga jobban felbuzdítja az ellenséget egy győzelemnél – és a következzése, teljes bizonyossággal mondom, semmi, sőt, nem semmi, hanem egy egyszerű büszke megbántása leend a nemzetnek, az Elnök úrnak akarata nem lehetett” – írta Kossuthnak. MOL H 2. Kossuth Polizei Akten 571. Közli Kossuth Lajos összes munkái. 14. kötet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1953. 16–17. és Csány László kormánybiztosi iratai, 2. köt. 130–131. Kossuth, mint később maga írta Csánynak, nem értett egyet a küldöttség kiküldésével, s valószínűleg ezért nem értesítette róla a feldunai hadtest parancsnokságát. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. 17.18.

¹³⁵ Elterjedt a hír, hogy Görgei és Csány nehezteltek az OHB és az országgyűlés távozása miatt, mert erről nem voltak értesítve. „Rossz hatást tett még azon küldöttség kiküldetése, mit előbbi levelemben írtam, mit azonban Görgei, mint hallom, helyre hozott, miután a küldötteket nem engedte át-menni Windisch-Grätz táborába, mivel ez örökös gyalázat volna a nemzetre, most fegyverszünetet kérni és békés kiegyenlítés, egyébiránt is még nincs itt az ideje, s úgy látszik, hogy őneki még a két várost megtartani erős reménye van” – írta Madách Károly január 1-én Madách Imrének. Közli: *Madách Imre összes művei*. Sajtó alá rendezte Halász Gábor. Budapest, 1942. 2. köt. 1072–1075. „Azonnal gyalázta a közönség szájas része a követséget, s dicsérve mesélte, hogy Görgei nem akarta

ban¹³⁶ – két tiszt kíséretében küldte a követeket Hamzsabégre, ahol Ernst Poeltenberg alezredes dandárja állomásozott. Az alezredes hosszan és bizalmasan beszélt a követekkel, végül egy Géczy nevű fiatal hadnagyot adott a küldöttség mellé egy káplárral és tizenkét huszárral. Mint ez köztudott, a küldöttség január 3-án Bicskén talált rá Windisch-Grätz főhadiszállására, a cs. kir. fővezér azonban csak magánemberekként volt hajlandó fogadni a kiküldötteket – Batthyányt pedig úgy sem; s feltétel nélküli alávetést (*Unbedingte Unterwerfung*) követelt. A hadieseményekre hivatkozva a követeket visszatartotta Bicskén, s csak Budapest elfoglalása után, január 8-án kísértette őket a fővárosba; ahol aztán Batthyányt még aznap este 11 órakor letartóztatta.

A követküldésnek volt egy nemkívánatos eredménye: a feldunai hadtest tisztikarán belül már addig megmutatkozó bizonytalanság a volt cs. kir. tisztek tömeges leköszönéséhez vezetett 1849. január 3-án és 4-én. Miután Görgei csapatai elhagyták a fővárost, a tábornok január 5-én a váci főhadiszálláson a hadtesthez egy napiparancsot, illetve a hadtest nevében egy nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben kemény szavakkal bírálta az OHB – szerinte – következetlen magatartását. A hadsereghez intézett napiparancsban Görgei leszögezte: „Én Magyarhon ügyét igazságos ügynek tartom, azért a vezérséget, mellyel megkínáltattam, el is vállaltam. És meg fogom állni e helyet, valamíg a nemzet és e sereg bizalmát bírom, – habár eltántorulnának is seregiünk legjobbjai, s megtagadnák karukat az igaz ügytől.” A dunántúli hadjárat történetét ezután úgy ismertette, hogy saját bevallott hibái inkább az OHB-t terheljék. Görgei különösen azt rosszakalta, hogy az OHB 1848. december 31-én akkor adott ki támadási parancsot, amikor „tudtunk s megegyezésünk nélkül az ellentábor vezéréhez bocsátott küldöttség kinevezése által zavarba, sőt, kétes színbe” ejtette a hadsereget.¹³⁷

A hadtest nevében kiadott nyilatkozat negyedik, sokszor félreértett és -magyarázott pontja is erre a követküldésre utalt: „A feldunai hadsereg szem előtt tartva Magyarhon alkotmányára letett esküjét s katonai becsületét, tökéletesen tudja, mit akar és mit kell tennie; – kinyilatkoztatja, miképp az ellenséggel bármely alkudozásnak eredményét csak úgy fogja elismerni, ha ezen alkudozás egyrészt Magyarország azon alkotmányformáját, melyre a hadsereg megesküdött, másrészt pedig magának a hadseregnek katonai becsületét biztosítandja.”¹³⁸ Görgei és tisztjei ugyanis ekkor még nem ismerték Windisch-Grätz választását a feltétlen alávetésről, s e ponttal tiltakoztak mind az áprilisi törvények feladása, mind a hadseregnek a békekötés fejében való feláldozása ellen.¹³⁹

átbocsátani, sőt elfogatással fenyegette volna”. Hunfalvy Pál: *Napló 1848–1849*. Sajtó alá rendezte Urbán Aladár. Magyar Ritkaságok. Budapest, 1986. 141. „Pest városa elhatározta, hogy magát oltalmazni fogja és a várost fel nem adja, Görgei, szinte, visszautasította a pacifátorokat, kiket a ház kiküldött, hogy Windisch-Grätzcel alkudozzanak – nem akar semmit tudni alkuról, meg akarja verni Buda alatt az ellenséget – éljen!” *Gyulai Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5–1849. június 22*. Sajtó alá rendezte V. András János–Csetri Elek–Miskolczy Ambrus. Transylvanica Varietas. 2. köt. Budapest, 2003. A küldöttség keltette hullámokra lásd még Hermann Róbert: *Görgei Artúr váci nyilatkozata*. Hadtörténelmi Közlemények, 101. évf. (1988) 2. sz. 250–251.

¹³⁶ Hermann: *Duka Tivadar*, 163–164.

¹³⁷ A napiparancsot a magyar eredeti alapján közli Görgey: *Életem és működésem*, 1. köt. 285–287.

¹³⁸ A nyilatkozatot a magyar eredeti alapján közli Görgey: *Életem és működésem*, 1. köt. 288–291.

¹³⁹ Minderre lásd Hermann: *Görgei váci nyilatkozata*, 256–269.; Hermann Róbert: *Görgei Artúr váci nyilatkozata*. In: Gyarmati György – Németh Péter Mikola (szerk.): *Madách Kör Tár I. A metropolis árnyékában*. Vác, 1992. 75–81. Az újabban előkerült források közül lásd: Varga János: *Középszinten a történelemben. Frideczky Lajos memoárja*. Salgótarján, 1988. 18., 42., 45.; Hermann Róbert: *Frideczky Lajos emlékiratairól*. Hadtörténelmi Közlemények, 103. évf. (1990) 2. sz. 129–137.

Az aggodalom e tekintetben végül is alaptalannak bizonyult, de erre csak egy hét múlva derült fény, amikor megérkezett az országgyűlési küldöttség jelentése Debrecenbe. Ezt a képviselőház január 12-én zárt, majd 13-án nyílt ülésben tárgyalta, s Kossuth javaslatára elutasította a „feltétlen alávetést”.¹⁴⁰ Az ülés jegyzőkönyve és a határozat a Közlöny január 17-i és 18-i számaiban jelent meg. Görgői a történekről értesülhetett a táborába kinevezett két újabb kormánybiztostól, Luzsénszky Pál bárótól és Ragályi Ferdinándtól, magukat a Közlöny-számokat pedig valószínűleg január 25-én vagy azt követően kapta meg.¹⁴¹

Mint tudjuk, a letartóztatott Batthyányt Budán tartották fogva egészen 1849 áprilisáig, amikor is Görgői sikeres tavaszi hadjárata következtében Ludwig Welden tábornok, a Windisch-Grätz felváltó új cs. kir. fővezér elrendelte Pest kiürítését, s a politikai foglyokat (köztük Batthyányt) osztrák területre szállíttatta. Maga Batthyányné Pesten maradt, tanúja volt annak, amikor az első magyar csapatok, Aulich Lajos II. hadtestének katonái bevonultak Pestre. A fővárosban több magyar tábornokkal, így Görgőivel, ki ekkor fővezér és hadügyminiszter volt, Vetter Antallal, Mészáros Lázárral és Nagysándor Józseffel, az I. hadtest parancsnokával is beszélt, s arról érdeklődött tőlük, sem lehetne-e kicserélni Batthyányt valamelyik fogoly osztrák tábornokra (azaz az 1848. október 7-én Ozoránál elfogott Roth vagy Philippovich vezérőrnagyra) kicserélni. A tábornokok azonban nem bíztatták, mondván, hogy már az 1848. október 27-én a schwechati csata előtt Jellačić fogságába esett Ivánka Imre ezredes is megpróbálták így kicserélni, de az osztrákok feleletre sem méltatták őt. „Nem adják ki a gróft. Kezesnek tartják és ha Ön körmeik közé jön, akkor Önt és gyermekeit is megtartják.”¹⁴² Hasonló választ kapott a magyar kormány képviselőitől, így többek között távoli rokonuktól, Batthyány Kázmér gróftól, a Szemere-kormány külügyminiszterétől is.¹⁴³

Ugyanakkor Batthyányné emlékiratának egy utalásából úgy tűnik, hogy a magyar kormányzat foglalkozott Batthyány kiszabadításának tervével, legalább is Batthyány Kázmér valami ilyesmire utalt a grófnénak akkor, amikor az Ikervárra, tehát ellenséges területre

¹⁴⁰ A zárt ülésre lásd Hunfalvy: *Napló*, 151–152.; Beksics Gusztáv: *Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés*. 2. javított bővített kiadás. Budapest, 1883. 68–70. Lásd még: Hermann Róbert: *Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában*. Hadtörténelmi Közlemények, 99. évf. (1986) 2. sz. 315–117. A nyílt ülésre lásd: *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. II. 109–120. és *Deák Ferencz beszédei*, 2. köt. 377–379.

¹⁴¹ Hermann Róbert: *A feldunai hadtest kapcsolata a politikai és katonai vezetéssel az 1849. évi téli hadjárat időszakában*. Századok, 131. évf. (1997) 5. sz. 1121–1122.

¹⁴² Urbán Aladár: *Batthyány Lajosné visszaemlékezései férje fogságára és halálára*. Századok, 115. évf. (1981) 3. sz. 601. A szövegből nem egészen világos, hogy az említett beszélgetésre valamennyi tábornokkal egyszerre került-e sor, ami kevésbé valószínű; vagy Batthyányné külön-külön beszélt az érintettekkel. Az említettek közül Vetter, Görgői és Nagysándor 1849. május elejétől május végéig a fővárosban tartózkodtak, Vetter még ezt követően is június második feléig, Görgői pedig júniusban folyamatosan ingázott a főszereg táborra és a főváros között; velük tehát akár együtt is beszélhetett. Mészáros – tudomásunk szerint – csak 1849 júniusában, a kormánnyal együtt tért vissza Budapestre, addig Debrecenben tartózkodott. Batthyányné emlékiratainak szövege alapján az sem világos, hogy ő maga mikor hagyta el Pestet, s utazott Ikervárra, hogy Batthyány fogságának helyszínéhez Laibachhoz közelebb legyen, s esetleg útlevelet szerezzen a grófhhoz. A szövegből úgy tűnik, hogy ez nemigen lehetett június közepe – vége előtt. Bizonyosan Pesten volt még a kormány visszatérésekor (1849. június 5.), hiszen Batthyány Kázmérral csak ezt követően beszélhetett. A visszaemlékezés alapján – az említett kronológiai problémák tisztázása nélkül – ír erről Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, 1. köt. 221–222.

¹⁴³ Urbán: *Batthyány Lajosné*, 600.

való utazástól vissza akarta őt tartani.¹⁴⁴ Sajnos, erről a tervről a korabeli napló- és emlékirat-irodalomban, illetve a fővárosban működő kormánybiztosok jelentéseiben sincs konkrét adat.

Görgey Istvánnak, a fővezér öccsének emlékirata szerint 1849. június végén valóban volt szó arról, hogy valamilyen huszáros akcióval megpróbálják kiszabadítani a grófot, de a részletekkel kapcsolatos adatai annyira bizonytalanok, hogy nemigen lehet rajtuk elindulni. A június 26-i minisztertanács ugyanis a magyar fősereg Komárom körüli összpontosításáról döntött, s Görgei a Duna jobb partján szándékozott döntő támadást indítani a cs. kir. fősereg ellen. Öccse emlékirata szerint a fővezér terve az volt, hogy az első komoly siker után egy vállalkozó lovastiszt – Kisfaludy Mór – parancsnoksága alatt egy huszárcsapatot indít Grazba, s kiszabadítja Batthyányt. Állítólag fel is kereste Batthyánynét az Egyetem utcai Károlyi-palotában Wenckheim Béla jelenlétében, s Görgei arról érdeklődött, mit tud a grófnő Batthyány fogságának körülményeiről, van-e valamilyen összeköttetése Grazban; ugyanakkor magáról a tervről nem szólt neki.¹⁴⁵

A probléma csupán az, hogy Batthyány nem Grazban, hanem Laibachban raboskodott; Kisfaludy Mór ugyan valóban huszártisztként szolgált a cs. kir. hadseregben, de a honvédségnél egy gyalogzászlóalj, majd egy gyalogdandár parancsnoka volt, s a június 20–21-i peredi csata első napja után beteget jelentett, s ekkor éppen beosztás nélkül volt.¹⁴⁶ Kételyeinket tovább növeli, hogy a tervről semmilyen korabeli forrás nem tud, s Görgey István beszámolója némileg ellentétben áll Batthyányné emlékezésével; míg ugyanis Batthyányné a saját, Görgey István a bátyja kezdeményező szerepét említi.

Batthyány egyéni sorsa kétségkívül összefonódott a szabadságharc kimenetelével. Az orosz intervenció hírérl értesülve hiába ajánlotta fel, hogy közvetít az udvar és a magyarok között, ajánlata nem talált meghallgatásra; a cs. kir. és orosz csapatok teljes győzelme és a fegyverletétel után pedig immáron semmi sem állta útját annak, hogy a bosszúszomjas katonai és udvari körök kitöltsék rajta bosszújukat. Peranyagának ismeretében bizton állíthatjuk, hogy az ő sorsát legkésőbb 1849 május–júniusában eldöntötték, s a lefolytatott koncepciós pör végeredménye nem lehetett kétséges. Természetesen nem tudjuk megállapítani, hogy mi volt halálra ítélésének és kivégzésének a döntő motívuma, mert e tekintetben a vádirat és az ítélet sem igazít el. Ám aligha tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy Batthyány legfőbb bűne az volt, miszerint miniszterelnöksége során megszervezett egy olyan hadsereget, amely képes volt visszaverni az ellenforradalmi erők támadását, sőt 1849 tavaszán a határokig kergette a büszke cs. kir. ármádiát.

Ezzel pedig arra kényszerítette I. Ferenc József császárt, hogy – az európai történelemben példa nélkül álló módon – egy nagyhatalom fejeként egy másik nagyhatalomtól kérjen fegyveres segítséget egy, a külföld felé csak belső lázadásként bemutatott szabadságküzdelem leverésére. Amikor a császár 1849. május 21-én a varsói királyi palota erkélyén letérdelt I. Miklós orosz cár előtt, ez a térdhajtás egyszerre szólt a honvédsereget megszervező Batthyánynak s az azt kiválóan működtető Görgeinek. Miután pedig a teljes győzelem után sem a Batthyány szervezőmunkáját folytató Kossuthon, sem a hadsereget 1849 tavaszán győzelemre vezető Görgein nem állhatott bosszút, a bosszú első számú célpontjává az a Batthyány vált, akinek elítélése még az osztrák megtorlás belső logikája szerint is törvénytelen volt.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Görgey: *1848 és 1849-ből.* 2. köt. Budapest, 1888. 633. Az adatok korabeli kritikáját lásd: Hentaller Lajos: *Gróf Batthyány Lajos fogsága.* In: Hentaller Lajos: *Vérrózsák.* Budapest, 1906. 2. köt. 95.

¹⁴⁶ Bona: *Tábornokok és törzstisztek,* 438–439.

RÓBERT HERMANN

The Prime Minister and the Honvéd Major – Batthyány and Görgei

Using the literature, published sources and the archival findings of the author, the paper surveys the relationship of prime minister Lajos Batthyány and Artúr Görgei the future commander-in-chief of the Hungarian army. Even though they both came from ancient noble families, Batthyány's family was one of the wealthiest and most influential aristocratic families, while that of Görgei had, by this time, descended into the lower ranks of the gentry. In their youth, both joined the army: Batthyány did so to flee from his mother's jurisdiction, while Görgei planned to lay the foundation of his future existence. Their fates met in the summer of 1848, when Görgei joined the home defense army. They first met each other in July 1848. The agile Honvéd captain soon attracted Batthyány's attention, who entrusted him with many tasks that required self-dependence. In August 1848, Görgei became one of those officers who devised the plans for the volunteer mobile national guards, and was appointed by Batthyány the commander of the volunteer mobile national guards in the Szolnok district. During September, they were in contact with each other, in writing, practically on a daily basis, and also met in person during Görgei's frequent visits to Pest. At the end of September, Batthyány ordered Görgei to the capital to appoint him on September 24 the commander of the Csepel island. Görgei did an excellent job in his new position. On October 2, prime minister Batthyány resigned while Görgei was promoted colonel. The next time they met, which was to be their last meeting, was in the middle of October 1848 in the Lajta camp, where Batthyány, as a private individual, protested against the crossing of the Austrian border. On his way to the camp of Windisch-Grätz as a member of the parliamentary delegation, he passed through Görgei's headquarters on January 1, 1849. The parliamentary peace delegation was one of the reasons that explain the crisis among the staff of officers in Görgei's Upper Danube army, and led to Görgei's Vác Proclamation. After the arrest of the former prime minister, Görgei was believed to be considering some sort of rescue operation in May and June 1849, and even discussed his plans with Batthyány's wife. After the victory of the intervention forces, the Austrian government was unable to take revenge on either Kossuth, who had taken over Batthyány's responsibilities, or Görgei, who had gained a victory with his army in the spring of 1849. As a result, Batthyány was made the number one target even though his conviction was illegal even according to the inner logic of the Austrian retaliation.